

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η προέλευση της Μεσαιωνικής χωροδεσποτείας: Το παράδειγμα της Ιταλίας

Επιβλέπων διδάσκοντας: Κ.Β. Κορρέ

Ονοματεπώνυμο: Χρήστος Πασσάς

ΑΜ: Ι2016094

Εξάμηνο: Επί πτυχίω

Κέρκυρα 2021

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	5

Α΄ ΜΕΡΟΣ

1. Ύστερη Ρωμαϊκή Αρχαιότητα: Από την αυτοκρατορία στην res publica.....	7
2. Η δομή της ρωμαϊκής Κοινωνία και το αγροτικό σύστημα.....	12
Α. Ο αγροτικός χαρακτήρας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και οι δούλοι.....	13
Β. Latifundio- από την αστικοποίηση στον εξαγροτισμό.....	15
3. Η πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας: Το τέλος της αρχαιότητας.....	18

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Πρώτος Μεσαίωνας 500 μ.Χ. – 1000 μ.Χ

1. Οι Βάρβαροι: Μία αγροτική κοινωνία.....	25
2. Ίδρυση των Βαρβαρικών βασιλείων.....	28
3. Η villa ως μορφή αγροτικής εκμετάλλευσης- Η Διαμόρφωση και δομή της χωροδεσποτείας	31
4. Η μετάβαση στην φεουδαρχία.....	34
Βιβλιογραφία.....	37

Πρόλογος

Ο όρος Μεσαίωνας αρκετές φορές παρουσιάζεται ως μία περίοδο στασιμότητας, κοινωνικής αδικίας και πνευματικής στασιμότητας. Μία περίοδος η οποία ξεκινάει με τη κατάρρευση της αρχαιότητας και τερματίζει με την Ιταλική αναγέννηση. Η μελέτη του Μεσαίωνα είτε εκλείπει από τα σχολικά προγράμματα είτε διδάσκεται ως ένας κόσμος που συνυπάρχει με την Βυζαντινή αυτοκρατορία και είναι υποδεέστερος της. Η αντίληψη του Μεσαίωνα που υπάρχει στην Ελλάδα αποτέλεσε το κινητήριο μοχλό για να προσπαθήσω να μελετήσω και να μάθω ένα κόσμο ο οποίος για μένα ήταν σχεδόν άγνωστος. Οι λέξεις φεουδαρχία, μεσαιωνικό που αναφέρονται συχνά στην καθημερινή ζωή ως κάτι ξεπερασμένο, παλιό, οπισθοδρομικό με έκαναν να συνειδητοποιήσω ότι ο άνθρωπος τείνει να απαρνείται και να καταδικάζει οτιδήποτε δεν αποτελεί μέρος του πολιτισμού του.

Ο Μεσαιωνικός Δυτικός κόσμος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εξελικτικής διαδικασίας του ανθρώπου. Δανείστηκε πολλά στοιχεία από το ρωμαϊκό κόσμο, το Βυζάντιο και τις νέες θρησκείες που εμφανίστηκαν. Στα μεσαιωνικά χρόνια ο άνθρωπος επιζητούσε την μόρφωση για την κοινωνική άνοδο όπως ακριβώς και σήμερα. Αναζητούσε νέες μορφές διακυβέρνησης και διοίκησης, νέους τρόπους ώστε η αγροτική παραγωγή να μπορέσει να προσδίδει περισσότερα αγαθά. Για την επιβίωση του ανέπτυξε νέες τεχνολογίες ενώ το εμπόριο αναπτύχθηκε.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου κυρία Κατερίνα Β. Κορρέ που με καθοδήγησε στην συγγραφή αυτής της εργασίας και μέσω των μαθημάτων και του τρόπου διδασκαλίας της μου κέντρισε το ενδιαφέρον για να προσπαθήσω να μάθω για τον μέχρι τότε άγνωστο Μεσαιωνικό Δυτικό κόσμο

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει την εξέλιξη της μεσαιωνικής χωροδεσποτείας μέσα στο χρόνο. Ο Μεσαίωνας ήδη από το 5^ο αιώνα έχει δανειστεί πολλά στοιχεία από την ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Οι προβληματικές που αναδεικνύονται είναι οι εξής: Η εξέλιξη του Ρωμαϊκού latifundio, γαιοκτησίας μεγάλης έκτασης, σε χωροδεσποτεία. Ο κατακερματισμός της κεντρικής εξουσίας στην Ύστερη Ρωμαϊκή Περίοδο και η άνοδος των τοπικών αρχόντων, εξαιτίας της κατάρρευσης των ρωμαϊκών συνόρων και των συνεχών εμφύλιων συγκρούσεων. Τα χαρακτηριστικά και η χρήση των δούλων στις γαιοκτησίες που μεταλαμπαδεύονται στο καθεστώς της χωροδεσποτείας. Από την εθιμικότητα στην εξάρτηση των μεγάλων γαιοκτησιών βάση θέσπισης νομοθεσίας. Η μετάβαση του στο φεουδαρχικό καθεστώς.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται αναφορά στα γεγονότα της ύστερης ρωμαϊκής αρχαιότητας. Συγκεκριμένα αναλύεται η ρωμαϊκή κοινωνία, το αγροτικό σύστημα(Latifundio) στις επαρχίες και οι θεσμοί υποτέλειας οι οποίοι εμφανίζονται και στο Μεσαίωνα. Επιπρόσθετα γίνεται αναφορά στους λόγους της παρακμής της αυτοκρατορίας αλλά και το αποτέλεσμα τους.

Στο δεύτερο μέρος της πτυχιακής εργασίας γίνεται αναφορά στην εξέλιξη των μεγάλων ιδιοκτησιών(villae) κατά το Πρώιμο Μεσαίωνα 500μ.Χ-1000μ.Χ, στην ίδρυση των βαρβαρικών βασιλείων και τα αποτελέσματα αυτών. Επίσης αναφέρονται τα χαρακτηριστικά της χωροδεσποτείας και τελικά η εξέλιξή της η οποία είναι το φεουδαρχικό σύστημα.

Στο τρίτο μέρος γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα της εργασίας όπως προέκυψαν από την μελέτη του κυρίου μέρους της εργασίας.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

1. Ύστερη Ρωμαϊκή Αρχαιότητα: Από την αυτοκρατορία στην res publica

Με τον όρο ύστερη αρχαιότητα εννοούμε την περίοδο μεταβίβασης της κλασικής αρχαιότητας στο πρώιμο Μεσαίωνα. Η κληρονομιά που άφησαν οι Ρωμαίοι μετά την πτώση της αυτοκρατορίας δημιούργησε τα θεμέλια του Μεσαιωνικού πολιτισμού. Αρχικά η Ρωμαϊκή Δημοκρατία το 265π.Χ¹ είχε γίνει το ισχυρότερο κράτος στην Ιταλία ενώ την ίδια περίοδο ξεκίνησε ο πόλεμος εναντίον της Καρχηδόνας από τον οποίο προσαρτήθηκαν νέα εδάφη στην Ρώμη η Σικελία, η Σαρδηνία και κατά το 2^ο Καρχηδονιακό Πόλεμο ενσωματώθηκε και η Ιβηρική χερσόνησος στα εδάφη του κράτους.

Η προέλαση των Ρωμαίων και η κατάκτηση νέων εδαφών συνεχίστηκε, με μέτωπο στραμμένο στην Ανατολή κατακτώντας τα εδάφη της σημερινής Ελλάδας το 146πΧ καθώς και την Καρχηδόνα το μεγαλύτερο αντίπαλο της Ρώμης. Το 129 π.Χ. και το 31 π.Χ. κατέκτησαν το βασίλειο της Περγάμου ,μετατρέποντάς την σε ρωμαϊκή επαρχία, καθώς και την Αίγυπτο. Η ρώμη πλέον ήταν η κυρίαρχη δύναμη σε όλη την μεσόγειο.

Το ρωμαϊκό κράτος είχε μία σύνθετη οργάνωση κατά το τέλος του 2^{ου} αιώνα π.Χ βασισμένο στην αρχή ότι το κράτος αποτελείται μόνο από ρωμαίους πολίτες και τους συμμάχους της. Με το πολίτευμα μιας πόλης-κράτους² με κέντρο την Ρώμη κατείχε μεγάλες εκτάσεις γης. Γύρω από αυτήν υπήρχαν και άλλες πόλεις οι οποίες είναι συμμαχικές με τους ρωμαίους. Το σύνολο των πόλεων μαζί με την Ρώμη και τις αποικίες αποτελούσαν την ιταλική ομοσπονδία. Οι ενσωματώσεις πληθυσμών τελείως αντίθετων στην ιδεολογία των ρωμαίων και στην πολιτική δομή τους μετά από τους Καρχηδονιακούς πολέμους δημιούργησε προβλήματα σχετικά με ποιόν τρόπο θα μπορούσε να γίνει ορθή η διακυβέρνηση τους. Το πρόβλημα λύθηκε με έναν απλό τρόπο. Η Ρώμη αποδέχτηκε τις κοινότητες αυτές χωρίς να κάνει καμία αλλαγή ενώ για την διακυβέρνησή τους τοποθετήθηκε ένας ρωμαίος στρατιωτικός άρχοντας με μονοετή θητεία³.

Οι περιοχές αυτές ονομάστηκαν επαρχίες. Οι κάτοικοί της ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης και την κτηνοτροφία. Ένα μέρος των εσόδων τους τα έδιναν στο πραιτώρ(praetor) και στο οικονομικό βοηθό του(quaestor), οι οποίοι εκπροσωπούσαν το ρωμαϊκό κράτος και είχαν απόλυτη στρατιωτική, δικαστική και διοικητική εξουσία, ενώ ένα μέρος από το φόρο πήγαινε απευθείας στο ρωμαϊκό δημόσιο ταμείο. Επιπλέον τοποθετήθηκε ένας ρωμαίος διοικητής καθώς και ρωμαϊκός στρατός για την

¹ David Nicholas, Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου 312-1500, Μετάφραση Μαριάννα Τζιαντζή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2016 σελ. 25

² M.Rostovtzeff, Ρωμαϊκή Ιστορία, Εκδόσεις Παπαζήση,Μετάφραση Β. Κάλφονγλου.1984 σελ 99

³ ο.π σελ 100

άμυνα της πόλης. Για τους ρωμαίους, οι πληθυσμοί στις επαρχίες ονομάζονταν *dediticii*. Δεν ήταν ρωμαίοι πολίτες ούτε και σύμμαχοι(*socii*) άλλα ξένοι(*peregrini*).

Με τις επαρχίες η Ρώμη μπορούσε να καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών της, οι νέες κτήσεις διέθεταν μεταλλεία, ορυχεία τεράστιες εκτάσεις οι οποίες εκμεταλλεύονταν ή μπορούσαν άμεσα να εκμεταλλευτούν. Η επιβίωση αυτών των περιοχών αποτελούσε μείζων σημασία για την οικονομία του κράτους. Για αυτό το λόγο η Ρώμη ζητούσε συνεχώς από τους συμμάχους και τις επαρχίες τους να εκπληρώνουν τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες και να ακολουθούν πιστά τους νόμους δεδομένο ότι οι ρωμαίοι πολίτες δεν ήταν διατεθειμένοι να ακολουθήσουν το κράτος σε μακροχρόνιους πολέμους. Μολονότι οι περιοχές αυτές ήταν υποτελείς στους ρωμαίους, κατάφεραν να διεκδικούν μερίδιο από τα κέρδη των κατακτήσεων, ενώ ταυτόχρονα η δυσανεξία των πολιτών του κράτους μεγάλωνε καθώς ήταν απρόθυμη να δώσουν το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη στους συμμάχους. Στην ρωμαϊκή κοινή αντίληψη η επαρχία αποτελούσε ιδιοκτησία της ρώμης και του λαού της, δεν ενδιαφέρονταν για τις βλέψεις και την ευημερία της. Οπότε οι πληθυσμοί ήταν εξαρτημένοι στην θέληση του εκάστοτε διοικητή εάν επιθυμούσε την ευημερία της επαρχίας του.

Κατά 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ τα κύρια πολιτειακά όργανα ήταν η Σύγκλητος(*senatus*)⁴ και οι δύο ύπατοι(*consules*), τα μέλη της αποτελούνταν από πλούσιος πατρικίους, μεγάλοι γαιοκτήμονες με τεράστιες περιουσίες. Οι πατρίκιοι καθόριζαν την πολιτική στο εσωτερικό και στο εξωτερικό του κράτος, την οικονομία, το στρατό και στην νομοθεσία. Οι Συγκλητικοί αυτοί είχαν αγοράσει γαίες και τις νοίκιαζαν στην πλέον σχεδόν κατεστραμμένη τάξη των αγροτών ενώ εμφανίζεται αύξηση στις πελατειακές σχέσεις και στην τεχνολογία για την επεξεργασία προϊόντων που παρήγαγαν από τις καλλιέργειες. Παρόλο που ο Λικίνιος τον 4^ο αιώνα είχε βγάλει νόμο που περιόριζε τους πολίτες-συγκλητικούς και ελεύθερους- να εκμεταλλεύονται και να κατέχουν μεγάλες εκτάσεις δημόσιας γης, η αγορά μεγάλων ιδιοκτησιών συνεχιζόταν. Οπότε σταδιακά η μικρή τάξη των συγκλητικών μπορούσε να ελέγχει πλήρως τις καλλιέργειες και να προωθεί τα συμφέροντά τους εις βάρος των υπόλοιπων τάξεων.

Η Ρώμη παραχωρούσε το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη στους συμμάχους της, παράλληλα οι τοπικοί άρχοντες μαζί με τους συγκλητικούς αγωνιζόταν ώστε να εμποδίσουν την ευρεία παραχώρηση αυτού του δικαιώματος. Το 125 π.Χ ξεσπάνε εξεγέρσεις στην Ιταλία οι οποίες κατεστάλησαν από τους ρωμαίους. Η ανάγκη μιας κοινωνικής μεταρρύθμισης φαινόταν όλο πιο πιθανή και μάλλον αναγκαία για την υγιή ανάπτυξη του κράτους.

Οπότε τα έτη 119-124 π.Χ⁵ αρχίζει ένας πλήθος μεταρρυθμίσεων από τους Γκράκχους, δύο αδέρφια συγκλητικούς που ενθάρρυναν την μεταρρύθμιση. Ο Τιβέριος Γράκχος εκλέχθηκε δήμαρχος το 133π.Χ. Στόχος του ήταν να μεταβιβάσει στην λαϊκή συνέλευση, την εξουσία που είχε η σύγκλητος ενώ να γίνει απαλλοτρίωση

⁴ David Nicholas σελ 25

⁵ Ο.π σελ 123

των μεγάλων κτημάτων που κατείχαν οι μεγαλογαιοκτήμονες και να περιοριστεί η εκμετάλλευση της δημόσιας γης. Ο αδελφός του ο Γάιος Γράκχος κινήθηκε στο ίδιο πρόγραμμα με το Τιβέριο, προτείνοντας όμως η απαλλοτρίωση των γαιών να γίνει και στις επαρχίες. Η σύγκρουση με την συγκλήτο ήταν αναπόφευκτη, η ρωμαϊκή κοινωνία διχάζεται και ξεσπάνε εμφύλιοι πόλεμοι που διήρκησαν πολλά χρόνια.

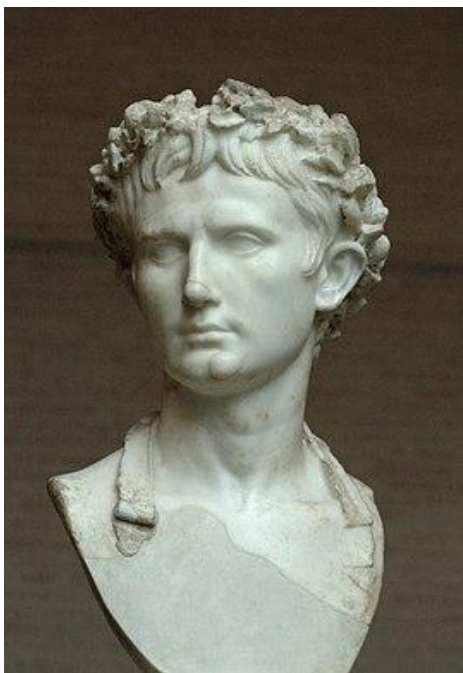
Οι διαμάχες μεταξύ συγκλήτου και επαρχιών ταλάνιζαν την εκτελεστική εξουσία, η οποία ήταν αποδυναμωμένη. Οι εμφύλιοι πόλεμοι αποτέλεσαν την αρχή του τέλους της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Η πρώτη εμφύλια σύρραξη έγινε μεταξύ Γαίου Μάριου - Λεύκιου Σύλλα και την επικράτηση του δεύτερου, το αποτέλεσμα ήταν η ψήφιση ενός πλήθους μεταρρυθμίσεων που αύξησε περαιτέρω την εξουσία της συγκλήτου. Το νέο πολίτευμα του επέβαλλε ο Σύλλας δυσaráεστησε τους populares, οι άγριες συγκρούσεις στο Συμμαχικό πόλεμο δεν αποτέλεσαν την λήξη των αιματηρών πολέμων παρά μόνο την αρχή τους. Έριδα της δεύτερης φάσης των εμφυλίων πολέμων αποτέλεσαν προσωπικές πλέον διαφωνίες μεταξύ των συγκλητικών και της παράταξης των populares. Την θέση του Σύλλα παίρνει ο Γναίος Πομπήιος ενώ την θέση του Μάριου την διαδέχθηκε ο Καίσαρ ο οποίος κατάφερε να νικήσει το Πομπήιο και να ανακηρυχτεί δικτάτορας.

Μετά την νίκη του Καίσαρ κατά της συγκλήτου το 1^ο αιώνα π.Χ αρχίζει να αυξάνεται η δύναμη της εκτελεστικής εξουσίας ενώ παράλληλα μπορούσε να ορίζει δικά του άτομα στην σύγκλητο. Στις 15 Μαρτίου 44 π.Χ ο Καίσαρ δολοφονείται από μία ομάδα συνωμοτών που άνηκαν στις τάξεις των συγκλητικών. Η δολοφονία του άφησε ακέφαλο το ρωμαϊκό κράτος ενώ η ρωμαϊκή κοινωνία ήταν συγκλονισμένοι. Η διαδοχή οδήγησε στην Τρίτη φάση των εμφυλίων συγκρούσεων. Ο Αντώνιος ένας από τους δύο ύπατους διέθετε στρατιωτικές δυνάμεις για να πάρει την εξουσία. Ο Οκταβιανός ο οποίος είχε κληρονομήσει το όνομα και την περιουσία του Καίσαρ συγκέντρωσε στρατό για να αντιμετωπίσει τον Αντώνιο. Η ναυμαχία στο Άκτιο το 31 π.Χ οδήγησε στην ήττα του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας της Αιγύπτου, που είχε συμμαχήσει μαζί του. Ο Οκταβιανός πλέον ήταν μόνος και κυρίαρχος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Στους αιώνες (4^{ος} μέχρι 1^{ος} αιώνας π.Χ) από τις επεκτάσεις μέχρι και τους εμφύλιους πολέμους πραγματοποιήθηκαν σπουδαίες αλλαγές στην οικονομία, στην κοινωνία και στην πολιτική της Ρώμης, με αποκορύφωμα την επίθεση κατά της αριστοκρατικής τάξης και της συγκλήτου. Οι συγκρούσεις είχαν τρεις βασικούς στόχους, τον αναδασμό της γης, την μεταβίβαση της εξουσίας στην λαϊκή συνέλευση και την απονομή του τίτλου του ρωμαίου πολίτη στις επαρχίες. Αν και οι στόχοι αυτοί δεν πραγματοποιήθηκαν στην πράξη, παρά μόνο ο τρίτος, φάνηκε η ανάγκη για άμεσες πολιτειακές μεταρρυθμίσεις ενώ παράλληλα τα συμφέροντα και τα εδάφη των μεγάλων γαιοκτημόνων αυξάνονταν.

Με την κυριαρχία του Οκταβιανού αρχίζει μία νέα περίοδο ακμής για την Ρώμη καθώς και η ενίσχυση του εθνικού συναισθήματος. Οι ρωμαίοι στην Ιταλία και στις επαρχίες αναζητούσαν έναν ηγέτη ο οποίος θα μπορούσε να αναστήσει το κράτος από

μία σειρά εμφυλίων συγκρούσεων και ερειπωμένων πόλεων. Κάποιον που θα μπορούσε να εξασφαλίσει ειρήνη και τάξη στις επαρχίες αλλά ταυτόχρονα να διατηρήσει την προνομιακή θέση των ρωμαίων πολιτών. Το πρόσωπο αυτό ήταν ο Οκταβιανός. Ύστερα από την νίκη του ενάντια στο Αντώνιο έγινε αρχηγός του ρωμαϊκού κράτους και μοναδικός διοικητής του στρατού από τον οποίο αντλούσε την εξουσία του. Το 40 π.Χ του απονέμετε το όνομα *imperator*, ένας καθαρά στρατιωτικός τίτλος που έδειχνε τους δεσμούς του με το στρατό. Σημαντική ημερομηνία αποτελεί το 27 π.Χ. Ο Οκταβιανός αρχίζει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο στρατό, στην διοίκηση, στην οικονομία και αλλάζει τελείως το πολιτειακό σύστημα του κράτους. Την ίδια περίοδο εκλέγεται ανθύπατος σε όλες τις επαρχίες παραιτείται όμως από την στρατιωτική εξουσία και κρατάει το τίτλο του *imperator*. Το πολίτευμα της Ρώμης αλλάζει και γίνεται αυτοκρατορικό, ενώ ο Οκταβιανός λαμβάνει από την σύγκλητο νέες εξουσίες και το τίτλο του Πρώτου Πολίτη. Στις 31 Ιανουαρίου του 27 π.Χ εκκολάπτεται μία νέα μορφή διακυβέρνησης η *principatus*. Ο Οκταβιανός γίνεται ο ανορθωτής του κράτους(*imperium romanum*) και ονομάζεται Αύγουστος. Ο ρόλος που διαδραμάτιζε ο Αύγουστος στην οικονομία και στην πολιτική του κράτους ήταν τεράστια. Πέρα από τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις, η οικονομία ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τα οικονομικά του αυτοκράτορα ενώ ο ίδιος ο Αύγουστος διοικούσε μέχρι και το τέλος της ηγεμονίας του την αυτοκρατορία.

Αυτή την περίοδο επικρατεί ένα κλίμα ικανοποίησης στο πυρήνα του κράτους αλλά και στις επαρχίες, οι οποίες ήταν ευχαριστημένες με την μείωση της αυθαιρεσίας των επαρχιακών διοικητών εξαιτίας ότι ο αυτοκράτορας ρύθμιζε την συλλογή των άμεσων φόρων. Η κάθε πολιτική και κοινωνική τάξη αλλά και κάθε επαρχία της αυτοκρατορίας είχε τις δικές της απαιτήσεις και δικά της αιτήματα, τα οποία ο Αύγουστος δεν μπορούσε να τα ολοκληρώσει όλα με επιτυχία. Το προνόμιο του ρωμαίου πολίτη παρόλο που ήταν συνεχές αίτημα των επαρχιών δεν βρήκε πρόσφορα

έδαφος, καθώς ο ρωμαϊκός λαός δεν πρόκειται να παραχωρούσε ένα δικαίωμα σε μία περίοδο όπου η κοινωνική διάκριση άνθιζε.

Οι στρατιωτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις του Αύγουστου επέτρεψε στην αυτοκρατορία να ενισχύσει την δύναμή της. Τα κύρια έσοδα του κράτους πλέον αποτελούνταν από τα λάφυρα από τους επεκτατικούς πολέμους του imperator, ενώ οι δημόσιες γαίες το βασικότερο εισόδημα του κράτους δεν αρκούσα μόνες τους για να καλύψουν τις απαιτήσεις του στρατού και των νέων οικοδομικών και δημόσιων δομών που πραγματοποιούσε ο Αύγουστος. Η ασφάλεια του κράτους στην συνείδηση ενός ρωμαίου πολίτη ήταν δεδομένη, τα σύνορα είχαν ασφαλιστεί από νέες φρουρές και ο φόβος των πολιτών που ζούσαν σε περιοχές οι οποίες ήταν στόχος επιδρομών στο παρελθόν έπαψε να υφίσταται. Η διακυβέρνηση του Αυγούστου και η αγάπη που εισέπραξε από τους ρωμαίους μαρτυρείται από τις θεϊκές τιμές που του απονεμήθηκαν στην αρχή και στο τέλος της ηγεμονίας του.

Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε και η εμφάνιση μίας θρησκείας που έμελλε να αλλάξει καθοριστικά όχι μόνο το ρωμαϊκό κράτος αλλά και ολόκληρη την ιστορία. Η εμφάνιση του Χριστιανισμού επηρέασε βαθύτητα το Μεσαιωνικό κόσμο και έγινε αναπόσπαστο κομμάτι του. Ο Χριστιανισμός άρχισε περίπου την εποχή του Αυγούστου και κορυφώθηκε τους πρώτους τρεις αιώνες μ.Χ. Σε όλη την διάρκεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπήρχαν πολλές θρησκείες στις οποίες το κράτος έδειχνε μία ανεκτικότητα. Η αυτοκρατορία αναζητούσε μία θρησκεία η οποία θα μπορούσε να πετύχει την ενότητα των υπηκόων της⁶, για αυτό το λόγο στράφηκε σε δύο διόδους, το συγκρητισμό και την λατρεία του Αυτοκράτορα. Ο πρώτος ονομάζεται σήμερα μυστικισμός. Μέχρι τότε φιλοσοφικά ρεύματα όπως ο Στωικισμός και ο Νεοπυθαγορισμός απέκτησαν θρησκευτικά στοιχεία. Για τους Στωικούς το ιδανικό αποτελούσε η ψυχική ισορροπία, εφόσον κατάφερνε κάποιος να φτάσει σε αυτό το ιδανικό ήταν ελεύθερος να καταφύγει και στην αυτοκτονία. Η διάδοση τέτοιων φιλοσοφικών δογμάτων είχε απήχηση περισσότερο στις ανώτερες τάξεις, οι φτωχότερες και ταλαιπωρημένες τάξεις όπως οι αγρότες ζητούσαν βοήθεια από την φιλοσοφία για να βρουν απαντήσεις στα προβλήματα της ζωής τους. Αρκετοί στράφηκαν προς πιο μυστικιστικά δόγματα όπως αυτό του Νεοπυθαγορισμού.

Από την άλλη η λατρεία του Αυτοκράτορα ταίριαζε στα ιδανικά του ρωμαίου πολίτη. Συνηθισμένοι να λατρεύουν την θεϊκή εξουσία του κράτους⁷ στο πρόσωπο της Θεάς Ρώμης (παρόμοια με την Αθηνά στην αρχαία ελληνική θρησκεία) καθώς και την θεϊκή δύναμη(numen) του Αυγούστου. Ο ρωμαίους πολίτης ήταν πιστός στην πρωτόγονη ρωμαϊκή θρησκεία. Το ρωμαϊκό κράτος πλέον δεν μπορούσε να ελέγξει τις νέες νεωτεριστικές θρησκείες. Ο Χριστιανισμός δεν ήταν ευρέως διαδεδομένος μέχρι το 3^ο αιώνα μΧ οπότε δεν απειλούσε άμεσα τα ρωμαϊκά ιδανικά. Πιθανόν το αντίθετο, δεδομένου ότι ο Τριανός ακολουθούσε την πολιτική *conquirendi non*

⁶ Justo L. Gonzalez, The Story of Christianity-The early Church of Reformation, Μετάφραση Χρήστος Πασσάς, HarperCollins Publishers (Australia), Sydney 2000 σελ 39

⁷ M.Rostovtzeff, Ρωμαϊκή Ιστορία, Εκδόσεις Παπαζήση,Μετάφραση Β. Κάλφωλου.1984 σελ 215

sunt⁸(να μην διώκονται οι χριστιανοί) αλλά και ο Μελιτος προέτρεπε το Μάρκο Αυρήλιο (περίοδος αποκατάστασης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας) να προστατέψει το χριστιανισμό. Πριν τους διωγμούς του Δέκιου δεν είχαν πραγματοποιηθεί πολλές διαμάχες μεταξύ της Ρώμης και των χριστιανών εφόσον οι χριστιανοί σέβονταν την λατρεία των ρωμαίων πολιτών.

2. Η δομή της ρωμαϊκή Κοινωνία και το αγροτικό σύστημα

Κατά την ύστερη αρχαιότητα η κοινωνία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας είναι χωρισμένη σε τάξεις(ordines)⁹οι οποίες ορίζονταν από το κράτος με νομικούς ή εθιμικούς κανόνες¹⁰. Κατά την περίοδο της ηγεμονίας του Αυγούστου, πρώτου ρωμαίου αυτοκράτορα, ανασυγκροτήθηκε το ρεπουμπλικανικό σύστημα των τάξεων(ordines) με πολύ πιο ακριβέστερο τρόπο. Συγκεκριμένα η διάκριση των τάξεων γινόταν βάσει κοινωνικής θέσης, την οικογενειακή προέλευση ,την κατοχή δημόσιου αξιώματος αλλά και την κατοχή πλούτου. Οι ordines χωρίζονται σε δύο τάξεις.

Η πρώτη τάξη ονομαζόταν honestiores ενώ η δεύτερη humiliores. Οι honestiores (κυριολεκτική σημασία εντιμότεροι) αποτελούσαν την ανώτερη τάξη και υποδιαιρούνταν σε 3 αριστοκρατικές ordines. Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας ήταν ο συγκλητικός ordo, παρόλο που δεν αποτελούσε κληρονομική αριστοκρατία ο Αύγουστος ενθάρρυνε την αρχή της κληρονομικότητας του αξιώματος. Το δεύτερο ordo των honestiores ήταν η τάξη των ιππέων. Ήταν αριθμητικά μεγαλύτερος από τους συγκλητικούς ενώ συνήθως κατείχαν διοικητικά και στρατιωτικά αξιώματα. Στους κόλπους του ordo υπήρχε μία μειοψηφία των ιππέων που κατείχε μεγάλη περιουσία και επιρροή. Κατά την περίοδο της Ηγεμονίας δημιουργήθηκε μία νέα κλίματα η οποία υποδήλωνε τα αξιώματα των ιππέων: egregius (επίτροποι), perfectissimus (ανώτεροι έπαρχοι) και eminentissimus (έπαρχοι πραιτώριοι)¹¹. Το τρίτο ordo των honestiores ήταν οι βουλευτές των πόλεων οι decurionum. Η είσοδος κάποιου ρωμαίου πολίτη στην τάξη των βουλευτών ήταν ελαστικότερη από τους άλλους ordines. Παρόλο που απαραίτητη προϋπόθεση απόκτησης του αξιώματος ήταν η ευγενική καταγωγή πολλές φορές, εύποροι πολίτες οι οποίοι δεν είχαν αριστοκρατική καταγωγή αποκτούσαν θέση στις τοπικές βουλές. Αυτό το είδος κοινωνικής κινητικότητας γινόταν για πρακτικούς λόγους, από την μία εξαιτίας του πλούτου τους μπορούσαν οπουδήποτε στιγμή να συμβάλλουν στο θησαυροφυλάκιο της πόλης και από την άλλη ώστε να καταβάλλουν φόρους με την πρόθεση ότι δίκαια κατείχαν το αξίωμά τους.

⁸ Peter Garnsey σελ 243

⁹ David Nicholas, Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου 312-1500, Μετάφραση Μαριάννα Τζιαντζή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2016 σελ. 29

¹⁰ Peter Garnsey-Richard Saller, Η ρωμαϊκή Αυτοκρατορία οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός, Μετάφραση Αναστασιάδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2015 σελ.155

¹¹ Ο.π σελ 158

Η τάξη των honestiores αποτελούσε την μειοψηφία στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Η πλειοψηφία των κατοίκων άνηκε στην τάξη των humiliores στη οποία άνηκαν οι ελεύθεροι πολίτες, απελεύθεροι και οι δούλοι. Κατά τις αρχές του 3^{ου} αιώνα οι περισσότεροι ελεύθεροι πολίτες κατοικούσαν στις πόλεις και απολάμβαναν ορισμένα δικαιώματα, τα οποία άρχισαν να φθίνουν μετά την ενσωμάτωση των επαρχιών και ουσιαστικά την παραχώρηση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους κατοίκους της Ρωμαϊκής επικράτειας. Η βάση της κοινωνικής πυραμίδας είναι οι δούλοι. Η δουλεία στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν θεμελιώδης για την οικονομία. Οι σκλάβοι εργάζονταν στα χωράφια, καθαρίζονταν σπίτια, λατομεία - εξόρυξη - βράχους και αλάτι, και μερικές φορές χρησίμευαν ως λογιστές για πλούσιους Ρωμαίους. Τεράστια κτήματα μεγάλωσαν πολύτιμες καλλιέργειες όπως ελιές και σταφύλια. Για την καλλιέργεια των εδαφών αυτών ήταν αναγκαστικό η ύπαρξη πολλών δούλων. Σύμφωνα με το ρωμαϊκό δίκαιο οι δούλοι ήταν κινητή περιουσία, οπότε αποτελούσε κοινή αποδοχή η πώληση, η τιμωρία, η αγορά και η αντικατάσταση κάποιου δούλου εφόσον φθαρεί¹². Την περίοδο της Ηγεμονίας έγιναν σημαντικές μεταρρυθμίσεις για τα δικαιώματα των κατόχων πάνω στους δούλους επί της ζωής και του θανάτου χωρίς όμως να αλλάζει το νομικό καθεστώς.

Α. Ο αγροτικός χαρακτήρας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και οι δούλοι

Κύριο χαρακτηριστικό της αγροτικής ρωμαϊκής κοινωνίας αποτελεί η εκμετάλλευση της εργασίας από πλούσιους ιδιοκτήτες γης καθότι τα κέρδη των πλουσίων πήγαζαν στο μεγαλύτερο μέρος τους από την εργασία των εξαρτωμένων δηλαδή την τάξη των humiliores.

Οι περισσότεροι civitates της αυτοκρατορίας ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης ενώ ένα μικρό ποσοστό δεν χρειαζόταν να παράγει τα βασικά είδη διατροφής. Όπως προαναφέρθηκε η χρήση δούλων ήταν μία εκτεταμένη τακτική σε όλο το εύρος της αυτοκρατορίας για την παραγωγή σιτηρών, ενώ παράλληλα αποτελούσαν το πυλώνα του εργατικού δυναμικού από το οποίο ουσιαστικά στηριζόταν η ρωμαϊκή οικονομία. Στους κόλπους της αυτοκρατορίας υπήρχαν διαφορετικά είδη δούλων και η μεταχείριση τους ποίκιλε ανάλογα τον ιδιοκτήτη τους και τα καθήκοντα που αναλάμβαναν. Οι δούλοι στις πόλεις και συγκεκριμένα σε πλούσιες οικογένειες είχαν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης από αυτούς που δούλευαν στα ορυχεία και στα λατομεία. Η κατοχή δούλου αποτελούσε σημάδι οικονομικής ισχύς, αφού το κόστος για τη συντήρηση και η αγορά τους ήταν πολύ μεγάλη. Η προέλευσή τους ήταν πολυποίκιλη. Το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν αιχμάλωτοι πολέμου ή αργότερα απόγονοι αιχμαλώτων¹³ κυρίως από τις ρωμαϊκούς πολέμους στις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. Επιπλέον στις επαρχίες παρατηρήθηκε μία ακόμη μορφή αγροτικής

¹² Garnsey σελ 160

¹³ David Nicholas σελ 30

εκμετάλλευσης, η υποδούλωση ελεύθερων λόγω χρεών η οποία μεταλαμπαδεύτηκε και στην Μεσαιωνική κοινωνία. οι *obserarii*(χρεωστές)¹⁴ εξαιτίας χρεών προς το μεγαλογαιοκτήμονα γίνονταν *nexi*(υποχείριοι) και εργάζονταν μαζί με τους δούλους στα κτήματα του ακτήμονα.

Κατά την κρίση του 3^{ου} αιώνα (που θα αναλυθεί παρακάτω) η αυτοκρατορία οδηγήθηκε σε εμφύλιους πολέμους, την οικονομική κατάρρευση της οικονομίας και του εμπορίου. Μέχρι τότε οι μεγάλες ρωμαϊκές πόλεις λειτουργούν ως διοικητικά, στρατιωτικά και εμπορικά κέντρα. Εξαιτίας των παραπάνω οι πόλεις αρχίζουν και καταρρέουν. Οι πολίτες χαμηλότερης τάξης (πληβείοι) αναγκάστηκαν να φύγουν από τις πόλεις και να μεταναστεύσουν στην ύπαιθρο. Αυτοί οι πρώην κάτοικοι των πόλεων σύναψαν νέες συμφωνίες με τους γαιοκτήμονες και ονομάστηκαν *coloni*(πάροικοι). Οι *coloni* ήταν αγροτοκαλλιεργητές, δεν επιδίωκαν την αγορά γης αλλά την ενοικίαση της με αντάλλαγμα να δώσουν ένα ποσοστό από την σοδειά των χωραφιών στον γαιοκτήμονα. Ήταν απόλυτα εξαρτημένη στην γη που καλλιεργούσαν ενώ δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν την γη που είχαν νοικιάσει. Αυτό το νέο αγροτικό σύστημα οδήγησε την Ρωμαϊκή διοίκηση στην δημιουργία νόμων που ουσιαστικά δυνάμωναν τους δεσμούς εξάρτησης των *coloni* με την γη τους. Συγκεκριμένα θεσμοθέτησαν το κληρονομικό δικαίωμα επί της γης, δηλαδή τα χωράφια περνούσαν από τους γονείς στα παιδιά τους. Το σύστημα αυτό μετονομάστηκε σε δουλοπαροικία.

Οι έννοιες της δουλείας και την δουλοπαροικίας αποτελούν διαφορετικά καθεστώτα. Οι δούλοι , από νομικής άποψης, δεν είχαν δικαιώματα αλλά αποτελούσαν κινητή περιουσία που μπορούσε κάποιος να αγοράσει, να πουλήσει και να φθείρει. Οι δουλοπάροικοι από την άλλη ήταν ρωμαίοι πολίτες , με νομικά δικαιώματα, κατώτερη μεν από τους ελεύθερους καλλιεργητές. Παρόλο που ουσιαστικά δεν ήταν δούλοι, τα δικαιώματά τους ήταν πολύ περιορισμένα ενώ παράλληλα ήταν απόλυτα εξαρτημένη και ευάλωτη στις διαθέσεις των γαιοκτημόνων.

Ένα μικρότερο ποσοστό στην ρωμαϊκή αγροτική κοινωνία ήταν οι ελεύθεροι μισθωτές οι οποίοι είχαν εγκλωβιστεί σε ένα σύστημα εκμετάλλευσης λόγω της οικονομικής αδυναμίας και της κοινωνικοπολιτικής τους θέσης αναγκάζονταν να εργάζονται στα κτήματα ως εργάτες. Ο ιδιοκτήτης της γης μπορούσε να τους τοποθετήσει ως ενέχυρα για την μείωση των χρεών του καθιστώντας αδύνατη την άμεση απαλλαγή τους ή την δυνατότητα δημιουργίας κτημάτων για την οικονομική ανεξαρτησία τους. Σε ορισμένες περιοχές της αυτοκρατορίας παρατηρήθηκαν διαμαρτυρίες από μισθωτές εξαιτίας της αύξησης στις μέρες εργασίας τους αλλά επίσης και την αύξηση στην τιμή της μίσθωσης.

Σε πλεονεκτικότερη θέση ήταν οι ανεξάρτητοι μικροκαλλιεργητές. Είχαν την δυνατότητα να συνάπτουν συμφωνίες για δάνεια, για προστασία και να εργάζονται σε ευκαιριακές εργασίας¹⁵ για την αύξηση του εισοδήματός τους. Ειδικότερα σε

¹⁴ Garnsey σελ 154

¹⁵ Garnsey σελ 155

περιόδους ελαφριάς φορολογίας οι μικροκαλλιεργητές μπορούσαν να μεγαλώσουν την περιουσία τους εκμεταλλευόμενοι καταστάσεις. Για αυτό το λόγο η ρωμαϊκή διοίκηση τους επιβάρυνε με βαρύτερη φορολογία, στρατιωτική υπηρεσία και αναγκαστική εργασία¹⁶.

B. Latifundio- από την αστικοποίηση στον εξαγροτισμό

Κατά την ύστερη ρεπουμπλικανική και την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο το ρωμαϊκό κράτος έχει αρχίσει τις μεγάλες επεκτατικές κατακτήσεις ενώ στα τέλη του 2^{ου} αιώνα η αυτοκρατορία εκτεινόταν από την Βρετανία ως την Αφρική και συγκεκριμένα στην Σαχάρα. Ο Αύγουστος έχει θέσει ήδη τις βάσεις για την Pax Romana, Pax Romana αποτελούσε μία μακρά περίοδο ειρήνης από το 27μ.Χ ως το 180μ.Χ, ενώ είχε χωρίσει την αυτοκρατορία σε περίπου 50 επαρχίες.

Τα μεγαλύτερο μέρος των εδαφών άνηκαν στους πλούσιους ρωμαίους της τάξης των honestiores. Η διάρθρωση της ατομικής ιδιοκτησίας χωριζόταν σε 3 κατηγορίες¹⁷ και ήταν βασισμένη στην συγκέντρωση του ελαχίστου τιμήματος για την είσοδο στην σύγκλητο, δεδομένου ότι για να συμμετέχει κάποιος στην σύγκλητο έπρεπε να διαθέτει έναν ορισμένο αριθμό ακίνητης περιουσίας που μεταφραζόταν σε χρήματα. Η πρώτη κατηγορία είναι οι τοπικοί άρχοντες που κατείχαν ακίνητη περιουσία στην περιοχή την οποία κατάγονταν, πολλοί από τους συγκεκριμένους ευγενείς αγόραζαν κτήματα στην πόλη καταγωγής τους ώστε να συμπληρώσουν το απαιτούμενο ποσό για την είσοδο στην σύγκλητο και συνήθως δεν είχαν υψηλές φιλοδοξίες. Ορισμένοι βέβαια ήταν μεγαλοϊδιοκτήτες και κατείχαν κτήματα στις περιφέρειες της πόλης ενώ είχαν επενδύσει μεγάλα κεφάλαια στα ρωμαϊκά βοσκοτόπια(saltus) και ελάχιστοι διέθεταν κτήματα σε μακρινές αποστάσεις από την πόλη καταγωγή τους. Η δεύτερη κατηγορία ατομικής ιδιοκτησίας αποτελούν οι έγγειες ιδιοκτησίες των συγκλητικών και των ιππέων οι οποίοι κατείχαν περιουσία στην περιοχή που κατάγονταν αλλά επιπρόσθετα κατείχαν ιδιοκτησίες και σε άλλα γεωγραφικά μέρη της αυτοκρατορίας. Συνήθως οι επιπρόσθετες ιδιοκτησίες μπορεί να ήταν σπίτια και όχι απαραίτητα εκμεταλλεύσιμες εκτάσεις αλλά επίσης μπορεί να προέκυπταν από την κληρονομηση από κάποιο μέλος της οικογένειας του συγκλητικού.

Αυτήν την περίοδο δεν υπήρχε μεγάλη ζήτηση για αγορά τεράστιων εκτάσεων γης. Ο Αύγουστος ενθάρρυνε την ανάπτυξη της αστικής ζωής στις νέο-κατεκτημένες περιοχές¹⁸ ενώ παράλληλα η πόλη αποτέλεσε την βάση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της αυτοκρατορίας. Στις περισσότερες επαρχίες είχαν ιδρυθεί ήδη

¹⁶ Garsney σελ 155

¹⁷ Garsney σελ 86

¹⁸ M.Rostovtzeff, Ρωμαϊκή Ιστορία, Εκδόσεις Παπαζήση,Μετάφραση Β. Κάλφογλου.1984 σελ 246

πόλεις πριν ακόμα κατακτηθούν από τους ρωμαίους, ενώ παράλληλα σε νεοσυσταθέντες πόλεις η Ρώμη παραχωρούσε προνόμια και δικαιώματα όπως το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη *municipia*, πόλεις που είχαν λάβει το τίτλο του ρωμαίου πολίτη. Οι κοινότητες στις επαρχίες αποτελούνταν από τους τοπικούς πληθυσμούς οι οποίοι βρίσκονταν υπό την εποπτεία ενός ρωμαίου διοικητή και πλήρωνε κεφαλικό φόρο για την γη και για άλλες ιδιοκτησίες στην Ρώμη. Ο βαθμός αυτοδιοίκησης ποίκιλε ανάλογα το ιστορικό παρελθόν κάθε πόλης. Πόλεις οι οποίες είχαν αποικηθεί από ρωμαίους ή είχαν συμμαχικές σχέσεις με την Ρώμη απολάμβαναν προνόμια όπως τη δυνατότητα να διοικούνται με το παλιό πολίτευμά τους (*libertas*) και την μείωση της φορολογίας τους (*immunitas*)¹⁹. Η αυτοκρατορία, διαιρεμένη σε διοικητικά σε διαμερίσματα, είχε γίνει μία ομοσπονδία με αυτοδιοικούμενες πόλεις οι οποίες είχαν μία μεγάλη περιοχή ως κέντρο τους, την χώρα, ενώ η κεντρική διοίκηση έδρευε στην Ρώμη. Η ρωμαίοι διατήρησαν το κοινωνικό σύστημα και την οικονομία των πόλεων, δηλαδή το φύλο και τις υποδιαιρέσεις του οι ρωμαίοι τις ονόμαζαν *civitas* και *pagi*²⁰. Για την συγκέντρωση φόρων αλλά και για την στρατολόγηση υπήρχαν οι αυτοκρατορικοί επίτροποι (*procurators*) και οι τοπική αριστοκράτες οι οποίοι λειτουργούσαν ως μεσολαβητές μεταξύ στους τοπικούς πληθυσμούς και στην κεντρική εξουσία.

Το τέλος των Καρχηδονιακών πολέμων βρίσκει την τάξη των αγροτών σχεδόν διαλυμένη δεδομένου ότι η φορολογία και ο πολεμικός φόρος ταλάνιζε διαρκώς τους καλλιεργητές οι οποίοι ουσιαστικά είχαν χρηματοδοτήσει τις πολεμικές επιχειρήσεις. Στις νικηφόρες εκστρατείες οι μεγάλοι γαιοκτήμονες βρήκαν την ευκαιρία να πλουτίσουν και να αυξήσουν τις περιουσίες τους. Εξαιτίας των νέων τεράστιων εκτάσεων και των λαφύρων που μπήκαν στα Ρωμαϊκά ταμεία υπήρχε μία συσσώρευση κεφαλαίου, στις τάξεις των ιππέων και των στρατηγών (μέλη της συγκλήτου). Η κύρια πηγή εσόδων του κράτους ήταν οι δημόσιες γαίες μία επένδυση πολύ δελεαστική για την Ρώμη για 3 λόγους: Πρώτα η απόκτηση γης²¹ αποτελούσε μία ασφαλή επένδυση. Δεύτερο οι κατακτήσεις έφεραν στην Ιταλία ένα τεράστιο πληθυσμό δούλων οι οποίοι μπορούσαν πολύ εύκολα να χρησιμοποιηθούν για την καλλιέργεια της γης. Τρίτο τα κατεστραμμένα εδάφη που ήταν δύσκολο να καλλιεργηθούν ενώ οι μικροκαλλιεργητές απέφευγαν να τα αγοράσουν. Η απροθυμία των καλλιεργητών οδήγησε στην αγορά αυτών των κτημάτων από μεγαλογαιοκτήμονες Συγκλητικούς οι οποίοι μπορούσαν να νοικιάσουν τις δημόσιες γαίες σε ενοικιαστές, συνάπτοντας συμβόλαια με το δημόσιο, και να αγοράζουν σε πολύ χαμηλές τιμές αγροτικές εκτάσεις που είχαν πληγεί από το πόλεμο.

Τα πλούσια εδάφη διέθεταν ορυχεία, δάση, λατομεία, λιβάδια κ.α., οι ρωμαίοι υιοθέτησαν από τους Έλληνες τρόπους για την εκμετάλλευση αυτών των εκτάσεων, η απαρхайωμένη ρωμαϊκή τεχνολογία ανανεώθηκε και αναπτύχθηκε η βιοτεχνία, κυρίως για την μεταποίηση προϊόντων, επιπρόσθετα ενισχύθηκε η επιθυμία

¹⁹ Rostovtzeff σελ 247

²⁰ Ο.π σελ 249

²¹ M.Rostovtzeff, Ρωμαϊκή Ιστορία, Εκδόσεις Παπαζήση, Μετάφραση Β. Κάλφογλου. 1984 σελ 109

καλλιέργεια εξαγωγικών προϊόντων όπως κρασί, λάδι, μαλλί κ.α ενώ αφέθηκε στους μικροκαλλιεργητές η λιγότερο επικερδής καλλιέργεια δημητριακών. Επιπλέον δημιουργήθηκε ένα νέο αγροτικό σύστημα και σημαντικότερα η επιθυμία επένδυσης κεφαλαίων στον αγροτικό τομέα. Το παλιό αγροτικό σύστημα όπου ένας αγρότης, ο οποίος είχε το τίτλο του ρωμαίου πολίτη, καλλιεργούσε τα κτήματά του με την οικογένεια του(familia) και μάλλον κάποιους δούλους αλλά και τους πελάτες(clientes) άρχισε να φθίνει. Βέβαια εξακολουθούσε να υφίσταται σε όλη την Ιταλία. Το νέο σύστημα που εμφανίστηκε βασιζόταν στο κεφάλαιο και στην εργασία των δούλων. Οι γαιοκτήμονες έβλεπαν την γη ως επένδυση , διεύθυναν τις εργασίες από κάποια άλλη πόλη ή ζώντας στην Ρώμη και δεν είχαν άμεσα ενεργό ρόλο στην καλλιέργεια της γης.

Οι αγρότες που είχαν μείνει στο παλιό σύστημα και δεν είχαν αγοράσει μεγάλες εκτάσεις γης αναγκάζονταν να χωρίσουν την ιδιοκτησία τους σε ακόμα μικρότερα τεμάχια για να μοιράσουν στα παιδιά τους, να δημιουργούν χρέη και στο τέλος να καταφύγουν στις πόλεις. Η τάξη των μικροκαλλιεργητών δεν είχαν πλέον δύναμη για την διαμόρφωση της ρωμαϊκής πολιτικής, αντίθετα οι περισσότεροι αγρότες δουλεύοντας ως ενοικιαστές και έμμισθη σε χωράφια πλουσίων, είχαν εγκλωβιστεί από τους μεγαλογαιοκτήμονες ενώ το πελατειακό σύστημα(ένα σύστημα όπου μία ομάδα ανθρώπων εξαρτιόταν κοινωνικά και οικονομικά από οικογένειες πλουσίων) άκμαζε.

Οι τεράστιες περιοχές που κατείχαν οι πλούσιοι Ρωμαίοι ονομάζονταν Latifundia, latus (μεγάλος) και fundus²² (αγροτική έκταση). Αποτελούσαν τεράστιες εκτάσεις γης, οι οποίες βρίσκονταν είτε στις επαρχίες είτε κοντά στις πόλεις. Για την άρχουσα τάξη η κατοχή γης στην πόλη(domus) αλλά και αγροτικές εκτάσεις(villa) έξω από αυτήν ήταν συχνό φαινόμενο. Σκοπός του latifundium ήταν η παραγωγή αγροτικών

²² Νίκος Ε. Καραπιδάκης, Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης (5^{ος} -11^{ος} αι.), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2^η έκδοση, 1^η έκδοση Ιούνιος 1996, Αθήνα

προϊόντων και μετέπειτα την πώλησή τους ενώ για την λειτουργία αυτών των εκτάσεων η χρήση δούλων ήταν απαραίτητη.

Οι μεγάλες εκτάσεις(villae) χωρίζονταν σε δύο είδη την villa rustica και την villa urbana, μερικές φορές βρίσκουμε villae οι οποίες έχουν τα χαρακτηριστικά και των δύο ειδών .Η villa urbana αποτελούσε μία εξοχική κατοικία ενός συγκλητικού η οποία βρίσκονταν κοντά στην Ρώμη (1-2 νύχτες απόσταση). Λειτουργούσε συνήθως ως χώρος αναψυχής, ξεκούρασης και επίδειξης πλούτου. Η καρδιά της villa ήταν το atrium, το οποίο διέθετε στο κέντρο μία πισίνα ενώ γύρω από το atrium βρίσκονταν τα υπόλοιπα δωμάτια της villa πχ βιβλιοθήκη, τραπεζαρία, δωμάτια. Από την άλλη η villa rustica αποτελούσε το αγροτικό κομμάτι μιας villa όπου έμεναν οι δούλοι και ήταν υπεύθυνοι για την αγροτική καλλιέργεια. Αυτό το κομμάτι της villa είχε κτίρια και υποδομές κτίρια για την αποθήκευση σιτηρών, κελιά, στάβλους, δωμάτια για την επεξεργασία των προϊόντων που παρήγαγαν, μηχανήματα, μύλους κ.α.

3. Η πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας: Το τέλος της αρχαιότητας

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ακόμα και πριν την πτώση της ταλανιζόταν από συνεχείς εμφυλίους πολέμους και εισβολές σε όλη την επικράτειά της όπως αναφέρθηκε στην πρώτη ενότητα²³ ενώ ο ρωμαϊκός στρατός όπου κάποτε υπηρετούσε την αυτοκρατορία, πλέον καθορίζει ο ίδιος για την τύχη του κράτους ανεβάζοντας στην εξουσία ηγεμόνες ανάλογα με την αρέσκεια του. Η βασιλεία του Αυρηλίου(161-180) αποτέλεσε το σημείο καμπής ενώ ο ίδιος κατάφερε να αποκρούσει τις γερμανικές φυλές οι οποίες πλέον είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους και αναζητούσαν τρόπους για να διεισδύσουν στα εδάφη της Ρώμης. Μετά το θάνατο του Αυρηλίου²⁴ και την άνοδο του γιου του Κόμμοδο σηματοδοτείτε η αρχή της πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Κατά την ηγεμονία του Κόμμοδου η διοίκηση και ο στρατός παραμελήθηκαν εντελώς, ο ίδιος στηριζόταν αποκλειστικά στην φρουρά των πραιτοριανών. Η ζωή του Κόμμοδου ήταν πολυτάραχη, ενδιαφερόταν αποκλειστικά για την προσωπική του ικανοποίηση ενώ είχε χάσει την εμπιστοσύνη των συγκλητικών και των ρωμαίων πολιτών. Ως φυσικό επακόλουθο ήταν η αντιδράσεις συγκλητικών. Αφορμή της αντίδρασης αποτέλεσε μία συμφωνία που υπέγραψε με γερμανικά φύλα και η οποία θεωρήθηκε προδοτική²⁵. Ο αυτοκράτορας ως αντίποινα των αντιδράσεων προχώρησε σε δημεύσεις περιουσιών και καταδίκασε σε θάνατο αρκετούς συγκλητικούς. Το 193 ο Κόμμοδος δολοφονείται και ο Σεπτίμιος Σεβήρος και οι γιοί του στηριζόμενοι στο στρατό κατάφεραν να αποκαταστήσουν την τάξη.

²³ Βλ. σελ

²⁴ David Nicholas. Σελ 32

²⁵ Rostovtzeff σελ 302

Ο Σεβήρος ενίσχυσε το στρατό με την προσθήκη βαρβάρων μισθοφόρων και την παροχή μεγάλων επιδομάτων. Μέχρι το 2^ο αιώνα στις λεγεώνες οι στρατιώτες δεν στρατώνιζαν στις επαρχίες που κατάγονταν ενώ απαγορεύονταν να παντρεύονται. Η τακτική αυτή εγκαταλείφθηκε, με αποτέλεσμα οι στρατιώτες, δημιουργώντας οικογένειες, άρχισαν να δένονται με τις περιοχές που στρατώνιζονταν και να εκμεταλλεύονται από τους επαρχιακούς διοικητές. Βέβαια οι συνεχείς τοπικές ταραχές ανάγκασαν τους αυτοκράτορες να δαπανούν τεράστια ποσά για την προστασία των συνόρων στενεύοντας έτσι τα οικονομικά της αυτοκρατορίας

Μετά το θάνατο του τελευταίου Σεβήρου, ακολουθεί μισός αιώνας συνεχών εμφυλίων πολέμων ενώ η αυτοκρατορία βυθίζεται στην αναρχία. Διάφορα στρατεύματα το ένα μετά το άλλο άρχισαν να ανακηρύττουν αυτοκράτορες τους διοικητές τους, να βαδίζουν κατά της Ρώμης και να τους ανατρέπουν με το παραμικρό. Στο διάστημα μεταξύ 235-285 μ.Χ είχαν ανεβεί 26 αυτοκράτορες. Ο στρατός εκμεταλλευόμενος αυτή την σύγχυση λεηλατούσε τις πλούσιες επαρχίες, έκαίγε τις σοδειές και πολεμούσε αντίπαλε στρατούς. Το εμπόριο διακόπηκε τελείως. Οι αυτοκράτορες αναγκάστηκαν να περιτείχισουν τις πόλεις τους για την ασφάλειά τους. Η αυτοκρατορία απασχολημένη με τους εσωτερικούς εχθρούς της δεν είχε την δυνατότητα να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς κινδύνους. Μία Περσική αυτοκρατορία αναβιώνει ενώ σε όλα τα σημεία της επικράτειας δημιουργούνται συμμαχίες γερμανικών φύλων οι οποίες παραβίαζαν συνεχώς τα ρωμαϊκά σύνορα, έχοντας στόχο την κατάληψη των πλούσιων επαρχιών. Επιπρόσθετα η οικονομία της αυτοκρατορίας είχε φτάσει σε αδιέξοδο. Οι αυτοκράτορες προσπαθούσαν να μεταβιβάσουν τα χρέη στην ύπαιθρο, κατά βάση στους ενοικιαστές και στους γαιοκτήμονες ενώ μέτρα όπως κοπή νομισμάτων και αύξηση της φορολογίας δημιουργούσαν περαιτέρω προβλήματα. Οι γαιοκτήμονες κατηγορούσαν τους αυτοκρατορικούς υπαλλήλους και στους τοπικούς άρχοντες, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν την δυσλειτουργία του κρατικού μηχανισμού.

Στις αρχές του 3^{ου} αιώνα η τάξη αποκαταστάθηκε από τον αυτοκράτορα Διοκλητιανό. Ο νέος αυτοκράτορας, για ένα διάστημα, κατάφερε να ανακόψει την ισχυροποίηση των τοπικών αρχόντων και την παρακμή του στρατού. Στόχος του Διοκλητιανού ήταν η ενίσχυση της αυτοκρατορικής αυλής, η ανόρθωση του κράτους και η επαναφορά του κύρους που είχε η αυτοκρατορία κατά την εποχή του Αυγούστου. Ο ίδιος είχε αντιληφθεί ότι το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας ήταν πλουσιότερο από το δυτικό, πιο ταλαιπωρημένο και είχε ανάγκη για μία ενιαία και σταθερή διοίκηση. Για αυτό το λόγο χώρισε το κράτος στα δύο²⁶. Χωρίς να αλλοιώσει την ταυτότητα του κράτους, την αυτοκρατορία και τη θέση του μεταβίβασε τη διοίκηση του δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας στο Βαλέριο Μαξιμιλιανό. Έτσι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε πλέον δύο Αυγούστους. Ο καθένας είχε το δικό του στρατό, τα δικά του εκτελεστικά όργανα ενώ για την διαδοχή δόθηκε ο τίτλος του Καίσαρ στους 4 γιούς των αυτοκρατόρων. Ο Ανατολικός αυτοκράτορας, ρόλο που είχε ο Διοκλητιανός, υπερείχε από το Δυτικό. Η διαίρεση αυτή διατηρήθηκε, Ο

²⁶ Rostovtzeff σελ 316

Κωνσταντίνος το (312-337) ίδρυσε τη Κωνσταντινούπολη²⁷ και δημιούργησε την «Νέα Ρώμη». Στην νέα πρωτεύουσα της Ανατολικής Αυτοκρατορίας θεσπίστηκε σύγκλητος, δημιουργήθηκαν νέα κτίρια και μεταφέρθηκε ο αυτοκρατορικός μηχανισμός στο νέο διοικητικό κέντρο. Ο Διοκλητιανός και ο Κωνσταντίνος έδωσαν προνόμια στην σύγκλητο και κυρίως στους ιππείς, πλέον όλοι οι εύποροι γαιοκτήμονες των επαρχιών άνηκαν στα μέλη της συγκλήτου και κατ'επέκταση ήταν ρωμαίοι αξιωματούχοι. Η εφαρμοζόμενη πολιτική του Κωνσταντίνου ήταν η αντιγραφή της παλαιάς πρωτεύουσας αλλά με την διαφορά, ότι θα ήταν μία χριστιανική πρωτεύουσα.

Ο Διοκλητιανός επιπλέον έκανε μεταρρυθμίσεις στο στρατό. Οι δυνατότερες και ετοιμοπόλεμες δυνάμεις δεν αποτελούνται από Ρωμαίους πολίτες αλλά από τους *comitatenses*. Οι *comitatenses* ήταν μισθοφορικά σώματα αποτελούμενα από βαρβάρους που είχε προσλάβει ο αυτοκράτορας. Ο στρατός αυτός ήταν άμεσα διαθέσιμος για να πάρει μέρος σε εκστρατείες και να υπερασπιστεί τα ρωμαϊκά σύνορα εφόσον χρειαστεί. Εξαιτίας των γεγονότων του προηγούμενου αιώνα, ο αυτοκράτορας είχε ένα προσωπικό σώμα ασφαλείας, τους *palatine* οι οποίοι βρίσκονταν συνεχώς στα ανάκτορα. Ο στρατός στις αποικίες έχει μεταβληθεί σε φρουρές αποίκων με κληρονομικό χαρακτήρα που ονομάζονταν *limitanei*, ενώ έχουν δευτερεύουσα σημασία στην υπεράσπιση των συνόρων. Οι *limitanei* καλλιεργούσαν γαίες που τους είχαν δοθεί από το κράτος ως αντάλλαγμα για την υπεράσπιση των συνόρων. Αυτές οι ακριτικές φρουρές ζούσαν σε οχυρωμένα αγροκτήματα ενώ πίσω τους υπήρχαν μετακινούμενες στρατιωτικές μονάδες. Μέχρι το 420 μ.Χ βλέπουμε στα σύνορα του κράτους ένα μεικτό στρατό αποτελούμενο από ντόπιους, ρωμαίους, γερμανούς, κέλτες, όπου λειτουργούσε συχνά ως εφεδρικός. Οι περισσότερες δυνάμεις ήταν συγκεντρωμένες στις περιοχές του Ρήνου ενώ μικρότερες αριθμός στρατιωτών υπηρετούσαν στην Ισπανία και στην Ιταλία.

Ο αυτοκράτορας για να μπορεί να χρηματοδοτήσει τις μεταρρυθμίσεις και το στρατό αύξησε την φορολογία και προσπάθησε να κρατικοποιήσει το εμπόριο και την βιοτεχνία. Οι μικροκαλλιεργητές που καλλιεργούσαν τα κτήματά τους ως ενοικιαστές αναγκάζονταν να πληρώνουν φόρο στον ιδιοκτήτη και οι γαιοκτήμονες με την σειρά τους έπρεπε να καταβάλλουν φόρο προς τον αυτοκράτορα. Στις δημόσιες γαίες όμως τοποθετήθηκαν δημόσιοι υπάλληλοι που νοίκιαζαν ένα κομμάτι γης και ρύθμιζαν τα έσοδα της όπως ήθελαν. Η πρακτική αυτή οδήγησε στην εγκατάλειψη της γης από τους μικροκαλλιεργητές αφού το βάρος των χρεών είχε πέσει σε αυτούς, ενώ από την άλλη οι μεγάλοι γαιοκτήμονες καταστράφηκαν. Το κράτος για να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα, μετέτρεψε τους ελεύθερους γεωργούς σε δουλοπάροικους²⁸ και ανάγκασε τους μεγαλογαιοκτήμονες να καταβάλλουν ακέραιο φόρο σε όλη τη γη τους. Όπως φαίνεται το κράτος οργανώθηκε σύμφωνα με τις αρχές του ανατολικού δεσποτισμού δηλαδή ένας ηγεμόνας μπορούσε να ελέγχει την γραφειοκρατία και ένας

²⁷ N.H BAYNES-H.ST. L.B MOSS Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό, εκδόσεις ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, Αθήνα, 1986 σελ 41

²⁸ Rostovtzeff σελ 324

πληθυσμός δουλοπαροίκων υποχρεώθηκε να δουλεύει και να ζει για τους σκοπούς του κράτους.

Τα προβλήματα του Ρωμαϊκού κράτους συνεχίζονταν, συνεχείς επιθέσεις βαρβαρικών φυλών στα σύνορα, οικονομική κατάρρευση. Η νέα θρησκεία του Χριστιανισμού άρχισε να διεισδύει στο στρατό και να ασκεί επιρροή. Το κράτος νιώθοντας ότι απειλούνταν άλλαξε την θρησκευτική της πολιτική. Αυτοκράτορες όπως ο Δέκιος, Μαξιμίνος, Βαλεριανός άνοιξαν πόλεμο κατά του Χριστιανισμού ενώ η πολιτική της ανοχής κατέρρευσε. Οι διωγμοί οδήγησαν στο αντίθετο αποτέλεσμα από ότι ήλπιζαν οι αυτοκράτορες. Οι χριστιανικές κοινότητες δυνάμωσαν τους δεσμούς τους, η Εκκλησία έγινε ισχυρότερη ενώ η διδασκαλία του Χριστού προσέλκυε άτομα από όλες τις κοινωνικές ομάδες. Το κράτος ήταν ανίκανο να ανακόψει την άνοδο της νέας θρησκείας, η διοίκηση και το κράτος εξαιτίας των διωγμών έγινε πιο απόλυτο και δεσποτικό με αποτέλεσμα να χάσει την εμπιστοσύνη και την υπακοή των κατοίκων της. Η νίκη του Χριστιανισμού σηματοδοτήθηκε από το Θεοδόσιο το Μέγας (379-395) το τελευταίο ηγεμόνα της ενωμένης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας όπου έγινε αυτοκράτορας μετά το θάνατο του Ουάλη, ο οποίος έχασε την ζωή του πολεμώντας του Βησιγότθους. Ο Θεοδόσιος το 380 αναγνώρισε τον Χριστιανισμό ως την επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας, απαγόρευσε την λατρεία της αρχαίας θρησκείας και την επίσκεψη σε ειδωλολατρικούς ναούς, γεγονός που δημιούργησε πολιτικές διαμάχες μεταξύ των ρωμαίων πολιτών.

Ο 5^{ος} αιώνας μ.Χ βρίσκει την αυτοκρατορία με προβλήματα τα οποία δεν μπορούσαν να επιλύσουν. Οι βαρβαρικές φυλές έχουν διασπάσει τα σύνορα και προχωρούσαν βαθύτερα στα σύνορα του κράτους προχωρώντας διαμέσου της Γαλατίας και της Ισπανίας. Οι αυτοκράτορες του 5^{ου} αιώνα ανακάλεσαν τις λεγεώνες που βρίσκονταν στην Βρετανία για να ανακόψουν την επίθεση των βαρβάρων. Τα σχέδια τους όμως ήταν άκαρπα ενώ πλέον αρκούνταν να δέχονται ως συμμάχους (foederatii) γερμανικές φυλές, προσπαθώντας ταυτόχρονα να τους στρέψουν εναντίον άλλων φυλών. Από την άλλη οι κυβερνήτες των επαρχιών είχαν διαβρωθεί, με αποτέλεσμα η εκπαίδευση, η άμυνα και η φροντίδα των απόρων γινόταν από χριστιανούς επισκόπους.

Το 476 η Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία καταρρέει. Η πτώση βέβαια του κράτους δεν σήμαινε και την απομάκρυνση των ανθρώπων από το ρωμαϊκό τρόπο ζωής ο οποίος συνέχιζε να επηρεάζει τους νέους Ευρωπαίους ηγεμόνες. Το αποτύπωμα της Ρώμης συνέχιζε να υφίσταται στην Μεσαιωνική Ευρώπη. Από την άλλη βέβαια η Ανατολική Αυτοκρατορία (Βυζαντινή) συνέχιζε να υπάρχει αντέχοντας πιέσεις από τους βαρβάρους και άλλων φύλων ως το 1453 με την άλωση της Πόλης από τους Οθωμανούς. Η λατινική γλώσσα συνέχισε να υπάρχει ως γλώσσα των γραμμάτων και των μορφωμένων της εποχής, η μάθηση της γλώσσας όμως προοριζόταν μόνο για τους εγγράμματους ενώ συνέχιζε να ομιλείται σε περιοχές που ηγεμόνευαν Ρωμαίοι. Συνήθως περιοριζόταν στην χρήση της από την Εκκλησία, τα σχολεία και στις αυλές των ηγεμόνων. Στοιχεία της συνεχιζόμενης ρωμαϊκής παρουσίας και επιρροής φαίνονται σε όλη την Ευρώπη.

Οι γερμανικές φυλές που είχαν εγκατασταθεί στα πρώην εδάφη της αυτοκρατορίας επέτρεψαν στους ρωμαίους να χρησιμοποιούν το ρωμαϊκό δίκαιο ενώ γερμανοί άρχοντες σύναπταν γάμους με συγκλητικές οικογένειες για να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους. Πολλές ρωμαϊκές αριστοκρατικές οικογένειες είχαν εισχωρήσει στα ανώτερα στρώματα του χριστιανικού κλήρου, όμως αργότερα αντικαταστάθηκαν από γερμανικές.

Στον αγροτικό τομέα, οι γαιοκτήμονες που παρείχαν φιλοξενία(hospitalitas) στους foederatii(σύμμαχους της αυτοκρατορίας) έπρεπε να δίνουν το 1/3 της συγκομιδής τους στα στρατεύματα. Τα ρωμαϊκά latifundia μοιράστηκαν από γερμανούς θεωρώντας ότι ο θεσμός της φιλοξενίας έδινε το δικαίωμα στην ιδιωτικοποίηση της γης και στην κατοχή της ενώ η διάταξη των αγροτεμαχίων τροποποιήθηκε αφού οι γερμανικές villae δημιουργήθηκαν δίπλα στις εγκαταλελειμμένες ρωμαϊκές. Επιπλέον ο θεσμός των coloni συνέχισε να υφίσταται, οι ενοικιαστές δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν τη γη τους στην οποία ήταν δεμένοι ενώ στις περιοχές του Δούναβη

και του Ρήνου είχαν εγκατασταθεί γερμανικές φυλές και συνυπήρχαν μαζί με τους laeti και τους φοδερατους(foederatii).

Το ρωμαϊκό δίκαιο ευνοήθηκε και συνεχίστηκε στην Μεσαιωνική Ευρώπη, οι γερμανικές φυλές το ασπάστηκαν ενώ το Θεοδοσιανό δίκαιο χρησιμοποιήθηκε για την δημιουργία του Συνοπτικού δίκαιου, το οποίο εξέδωσε ο Αλάριχος Β΄ βησιγότθος βασιλιάς για τους ρωμαίους υποτελείς. Οι βουργουνδοί με την σειρά τους δημιούργησαν το ρωμαϊκό νόμο των Βουργουνδών(lex romana Burgundionum). Μέχρι το 11^ο αιώνα βλέπουμε ότι το ρωμαϊκό δίκαιο χρησιμοποιείται ακόμα από το μεγαλύτερο μέρος της Νότιας Ευρώπης. Οι ρωμαϊκοί οικισμοί και πόλεις που χρησιμοποιούνταν ως διοικητικά κέντρα συνέχισαν να υφίστανται ή ακόμα και αναπτύχθηκαν από επισκόπους και κληρικούς ενώ ορισμένα civitates έγιναν σημαντικές πόλεις κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα.

Ο Μεσαιωνικός κόσμος επηρεάστηκε από την Εκκλησία και το χριστιανισμό. Μία θρησκεία η οποία στην αρχή αντιμετωπίστηκε όπως κάθε άλλη στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία κατέληξε να αποτελεί βάση της πνευματικής ζωής του Μεσαίωνα. Οι κοινωνική δομή και αντίληψη δομήθηκε γύρω από την Εκκλησία ενώ κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα κατάφερε να αναγνωριστεί ο ως επίσημη θρησκεία της Ανατολικής Αυτοκρατορίας διευκολύνοντας έτσι την διάδοσή της.

Με την πτώση της αυτοκρατορίας σηματοδοτείται και το τέλος της αρχαιότητας η οποία δεν κατάφερε ποτέ να ανακάμψει. Η αυτοκρατορία έχοντας πολλά προβλήματα προσπάθησε ποικίλες φορές να αναβιώσει. Τα γεγονότα του 3^{ου} αιώνα, η άνοδος του χριστιανισμού ως τρόπο διαφυγής από την συνεχή καταπίεση του κράτους, ο κατακερματισμός της διοίκησης και η κοινωνικό χάσμα αποτελούν μερικούς λόγους για την κατάρρευση της αρχαιότητας. Όπως και στην αρχαία Ελλάδα έτσι και στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία κύριος λόγος της παρακμής τους αποτέλεσε η μεταβολή της νοοτροπίας των ανθρώπων όπου σε συνδυασμό με τις εισβολές των βαρβάρων και της εσωτερικής αποσύνθεσης δημιουργήθηκε η συνταγή της παρακμής μίας σπουδαίας περιόδου.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

2. Πρώιμος Μεσαίωνας 500 μ.Χ. – 1000 μ.Χ

1. Οι Βάρβαροι: Μία αγροτική κοινωνία

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε πώς μία τεράστια αυτοκρατορία έφτασε στο τέλος της. Από την μία οι εσωτερικές αναταραχές και από την άλλη οι βαρβαρικές επιδρομές οδήγησαν στην αποσύνθεση της αρχαίας περιόδου. Ποιοι είναι όμως αυτοί οι βάρβαροι που άλλαξαν την ιστορία και πρωταγωνίστησαν σε αυτήν στα επόμενα χρόνια;

Για να καταλάβουμε όμως ποιοι είναι οι βάρβαροι θα πρέπει να μελετήσουμε την εθνογραφία τους. Σύμφωνα με τον Τάκιτο²⁹(1^{ος} αιώνας) οι βαρβαρικές φυλές, που απαρτίζουν την Germania και οι οποίες ζούσαν κατά μήκος των συνόρων της αυτοκρατορίας, διέφεραν μεταξύ τους ως προς τον τρόπο ζωής τους, τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έθιμά τους. Ότι ξέρουμε για τις φυλές αυτές πηγάζει από τους Ρωμαίους καθότι εκτός από τους γότθους οι υπόλοιπες φυλές δεν κατείχαν την τέχνη της γραφής οπότε η μελέτη τους έχει μία μονόπλευρη οπτική.

Η αλληλεπίδραση βέβαια των φυλών με την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία φαίνεται από τις πολιτιστικές και οικονομικές σχέσεις των δύο. Αρχικά το εμπόριο μεταξύ τους ήταν μεγάλης κλίμακας³⁰ αλλά ταυτόχρονα αυστηρά ελεγχόμενο. Με την διάδοση του χριστιανισμού βλέπουμε πολλά φύλλα όπως οι Κέλτες να εγκαθίστανται ανατολικά του Ρήνου ενώ τα σύνορα της αυτοκρατορίας αρχίζουν να πιέζονται. Η Ρώμη απαγόρευε την πώληση όπλων και κρασιού(μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις πωλούνταν κρασί στους γερμανούς) προς αυτές τις φυλές. Παρόλα αυτά οι γερμανοί έμποροι κινούνταν στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας σε ελεγχόμενα πάντα εμπορικά κέντρα και με ρωμαϊκή συνοδεία, φυλές συμμαχικές με τους ρωμαίους καταργούνταν από αυτό το περιορισμό. Οι εμπορικές συναλλαγές των γερμανών με τους ρωμαίους αποτελούνταν κυρίως από είδη πολυτελείας, σίδηρο, αγγειοπλαστικά είδη και χρηστικά αντικείμενα ενώ οι πληρωμές πραγματοποιούνταν με χρήματα, κυρίως ασημένια νομίσματα), και όχι με ανταλλαγή προϊόντων.

Οι φυλές που εγκαταστάθηκαν στα εδάφη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατά τον 5^ο αιώνα ήταν χρονολογικά οι Βησιγότθοι το 418, Αλανοί το 440, Βουργούνδιοι 443, Σάλιοι 448. Όλοι αυτοί εγκαταστάθηκαν με το καθεστώς της φιλοξενίας όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Όπως είναι φυσικό οι πληθυσμοί της στέπας διέφεραν από αυτούς της θάλασσας ή των δασών. Έξω από τα ρωμαϊκά σύνορα (extra limitem) γερμανικές φυλές απλώνονταν σε όλη την Ευρώπη, Βουργούνδιοι, Λομβαρδοί, Βησιγότθοι, Λομβαρδοί, Οστρογότθοι είχαν εγκατασταθεί δυτικά ενώ Άγγλοι,

²⁹ Ρίκα Μπενβενίστε, Από τους βαρβάρους στους μοντέρνους, Εκδόσεις Πόλις, Νοέμβριος, 2007 σελ.

38

³⁰ David Nicholas σελ'90

Σάξονες, Φράγκοι κ.α κατείχαν εδάφη στην Βόρεια Ευρώπη, τον Δούναβη, την Σκανδιναβία.

Οι λαοί αυτοί διέφεραν αρκετά από τους Ρωμαίους. Απαρτίζονταν από αυτόνομες φυλές δηλαδή οικογενειακές ομάδες(Sippen) οι οποίες γνώριζαν το θεσμό της βασιλείας, αλλά το πάνω χέρι το είχε η φυλή με την μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη. Οι κοινότητές τους ήταν ιεραρχικές, οι φυλές ήταν δίκτυα από γένη³¹ πίστευαν ότι προέρχονταν από κάποιο κοινό γενάρχη και κυριαρχούσε μια αριστοκρατία πολεμιστών. Η κατοχή πλούτου αποτελούσε σημάδι της κοινωνικής θέσης η οποία κατά κύριο λόγο είναι κληρονομική. Τα παιδιά ενός άρχοντα κληρονομούσαν την κοινωνική θέση του πατέρα τους. Η κοινωνική ανέλιξη υφίσταται στις γερμανικές φυλές. Κάποιος μπορούσε να ανέβει στην κοινωνική πυραμίδα διεκδικώντας μία θέση στις ανώτερες τάξεις με την συμμετοχή τους σε πολεμική ομάδα ενός άρχοντα που ήταν ανώτερός τους. Από την άλλη μάλιστα υπήρχε η δυνατότητα κάποιος να υποβαθμιστεί κοινωνικά εφόσον εκτελέσει υποτιμητικές δραστηριότητες όπως χειρωνακτικές εργασίες, οι γυναίκες, παιδιά και δούλοι ήταν υπεύθυνη για αυτές τις εργασίες.

Οι γερμανικές φυλές ήταν κυρίως αγροτικός λαός, ασχολούνταν με την εκτροφή ζώων, με την καλλιέργεια γης και την αλιεία. Βασικές καλλιέργειες ήταν το κριθάρι, το σάρι και η βρώμη ενώ η κτηνοτροφία στηριζόταν στα βοοειδή, στους χοίρους και στα αιγοπρόβατα. Ασχολούνταν με την υφαντουργία και την κεραμική. Η ενδυμασία των γερμανών έδειχνε μάλιστα και την κοινωνική θέση. Είχαν όμως μέτρια βιοτεχνία και επικεντρώνονταν κυρίως στην αυτάρκεια παρά στο εκτεταμένο εμπόριο. Οι οικονομικές συναλλαγές γίνονταν με την ανταλλαγή αγαθών όπως κριθάρι, ζώα κ.α και όχι με νομίσματα όπως γινόταν στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Οι οικισμοί των φυλών αποτελούνταν από μικρά χωριά. Οι κατοικίες συγκεντρώνονταν στο κέντρο του χωριού ενώ τα χωράφια ξεκινούσαν ακτινωτά από το κέντρο και τα σχήματά τους ήταν ακανόνιστα. Στα μεγαλύτερα χωριά υπήρχε στα περίχωρά τους μία μεγάλη κατοικία, στην οποία έμενε ο τοπικός άρχοντας. Τα χωριά αυτά εγκαταλείπονταν εύκολα καθότι οι γερμανοί ήταν πληθυσμός που μετακινούνταν διαρκώς, με εκχερσώσεις δασών και κυρίως για την αναζήτηση εύπορων καλλιεργήσιμων εδαφών. Η ατομική ιδιοκτησία είναι ισχυρή, παρά την ύπαρξη δυνατών αγροτικών κοινοτήτων.

Η κοινωνική δομή των φυλών είναι η εξής, στην κορυφή βρίσκεται ο βασιλιάς, ο χαρακτήρας του βασιλιά είναι διπλός, ιερός και στρατιωτικός³². Οι βαρβαρικές κοινωνίες έχουν κυρίως βασιλικές δυναστείες οι οποίες κάνουν συνεχώς πολέμους με την Ρώμη για να κατακτήσουν εδάφη και να πάρουν λάφυρα. Κάτω από το βασιλιά είναι μία ομοιογενής ομάδα πολεμιστών συνδεδεμένοι με συγγενικές σχέσεις κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό της γης. Οι ελεύθεροι άνδρες ακολουθούν στην ιεραρχία ενώ στην βάση της ιεραρχίας είναι οι δούλοι και οι αιχμάλωτοι πολέμου. Όλοι εκτός από

³¹ David Nicholas σελ' 93

³² Ρίκα Μπενβίνιστε σελ 40

τους δούλους μπορούσαν να συμμετάσχουν στην Συνέλευση στην οποία παίρνονταν σημαντικές αποφάσεις. Η συνέλευση υπήρχε ένα αριστοκρατικό συμβούλιο ολόκληρης της φυλής και απαρτιζόταν από εκπροσώπους όλων των χωριών. Αντίστοιχα κάθε χωριό είχε ένα συμβούλιο το οποίο συζητούσε διάφορα θέματα πριν τεθούν στην συνέλευση του χωριού. Η συνέλευση αυτή είχε αρκετή δύναμη ενώ συμμετείχαν όλοι οι ελεύθεροι άνδρες που ήταν ικανοί να στρατευθούν. Με τις επιδρομές οι γερμανοί ξεκίνησαν να ψάχνουν εδάφη για να εγκατασταθούν μόνιμα. Συνακόλουθο με τις σταθερές εγκαταστάσεις ήταν η ενίσχυση των ευγενών, όπου η εξουσία τους στηριζόταν στην κατοχή γης, και η αποδυνάμωση της εξουσίας που είχαν τα χωριά.

Οι οικογένειες των βαρβάρων είναι πυρηνικές και οι συγγενικοί δεσμοί είναι ισχυροί. Ο πατέρας σε μία γερμανική οικογένεια είναι ο αρχηγός ενώ έχει χρέος να προστατεύει την γυναίκα του και τα παιδιά του. Η κόρη ενός γερμανού μπορεί να μεταφέρει το δικαίωμα προστασίας στο σύζυγό της με την σύναψη γάμου. Για την πραγματοποίηση του γάμου δίνεται ένα συμβολικό ποσό στην οικογένεια της συζύγου ώστε να αποκτήσει το δικαίωμα του γάμου. Με αυτό το θεσμό του γάμου γίνονται αναμειγνύσεις γερμανικών ομάδων, οι οποίες λειτουργούσαν ως συνθήκες ειρήνης μεταξύ των φυλών και των ομάδων. Η υπεράσπιση της τιμής της οικογένειας ήταν υπόθεση όλης της οικογένειας και για πράξεις των μελών της είναι υπεύθυνοι και οι συγγενείς τους. Η δολοφονία ενός άρρενος μέλους αποτελούσε τεράστια προσβολή για αυτό το λόγο οι βεντέτες ήταν διαδεδομένες. Η εκδίκηση σε αίμα μπορούσε να υποκατασταθεί με πρόστιμα³³ βάση των βαρβαρικών νόμων. Εγκλήματα όπως η λιποταξία, προδοσία και αιμομιξία δεν εξαγοράζονταν και ο ένοχος τιμωρούνταν με κατάσχεση της περιουσίας του ή θανατική ποινή.

Οι μετακινήσεις των βαρβαρικών φυλών, που ονομάζουμε επιδρομές, προς την ρωμαϊκή αυτοκρατορία οδήγησαν την διάλυση της Ρώμης. Οι λόγοι αυτής της καθόδου είναι πολυποίκιλη. Εξαιτίας της έλλειψης καλλιεργήσιμων εδαφών και βοσκοτόπων δημιούργησαν δημογραφικά προβλήματα τα οποία έπρεπε να λυθούν. Παράλληλα η επιθυμία των μεσογειακών παραλίων ήταν μεγάλη, αφού τα οφέλη από το εμπόριο αλλά και η στρατηγική σημασία των περιοχών ήταν πολύ δελεαστική. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε τέτοια εδάφη τα οποία μπορούσαν άμεσα να καλλιεργηθούν και το μεσογειακό κλίμα ήταν ιδανικότερο από το βαρύ κλίμα του Βορρά. Επιπλέον οι διαμάχες μεταξύ των βαρβαρικών λαών, ανάγκασαν πολλές φυλές να μετακινηθούν προς το Νότο, όπου θα μπορούσαν να βρουν μόνιμες σταθερές εγκαταστάσεις. Σημαντικό πολιτισμό χαρακτηριστικό των γερμανών ήταν η αγάπη τους για το πόλεμο, από τον οποίο ζουν και εκπαιδεύονται στις λεηλασίες και τις κατακτήσεις. Αποτέλεσμα αυτών ήταν τελικά η διείσδυση των γερμανικών φυλών στα εδάφη και η μόνιμη εγκατάστασή τους.

³³ Νίκος Καραπιδάκης σελ 66

2. Η ίδρυση των Βαρβαρικών Βασιλείων

Οι μόνιμες εγκαταστάσεις των βαρβάρων στα πρώην εδάφη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οδήγησαν στην δημιουργία βασιλείων κατά τα τέλη του 5^{ου} αιώνα³⁴. Τα αυτόνομα βασίλεια εμφανίζονται γύρο από την δυτική μεσόγειο. Από την αρχή επηρεάστηκαν από τους ρωμαίους καθότι αρκετές γερμανικές φυλές ζούσαν ως φοδεράτοι αρκετά χρόνια μαζί με τους ρωμαίους, στοιχείο που οδήγησε περισσότερο στον εκρωμαισμό τους παρά στον εκγερμανισμό των ντόπιων πληθυσμών. Η κοινωνική δομή των περιοχών δεν άλλαξε καθόλου παρά μόνο η οικονομική με την γεωργία να δέχεται ισχυρό πλήγμα.

Στις πρώην περιοχές του ρωμαϊκού κράτους που είχαν λιγότερο εκρωμαιστοί εμφανίστηκε ένα πρόσφορο έδαφος για να αρχίσουν οι μόνιμες εγκαταστάσεις. Γι αυτό το λόγο βλέπουμε τους Φράγκους να εγκαθίστανται στην Βόρεια Γαλατία και να δημιουργούν το βασίλειό τους. Στο άνω και κάτω Ρήνο εμφανίζεται το βασίλειο των Αλαμανών. Στον ανατολικό Δούναβη πλέον ζούνε οι Βαρβαροί. Στην σημερινή Αγγλία κομμάτι που δέχθηκε την λιγότερη ρωμαϊκή επιρροή εγκαθίστανται οι Σάξονες, οι Άγγλοι και οι Βρετόνοι. Οι τελευταίοι εκδιώκονται και μετακινούνται στις απέναντι γαλλικές ακτές την σημερινή Βρετάνη.

Η Reconquista του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιουστινιανού επέστρεψε τα παλιά εδάφη της Βόρειας Αφρικής και στην ιβηρική χερσόνησο υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και κατέστρεψε τους Οστρογότθους οι οποίοι εξαφανίστηκαν το 554. Επιθέσεις όμως στην ιταλική χερσόνησο από τους Λογγοβαρδούς οδήγησε στον περιορισμό της Βυζαντινής κυριαρχίας που ουσιαστικά έλεγχαν πλέον μόνο το εξαρχάτο της Ραβέννας, Την Νάπολι και το δουκάτο της Ρώμης.

Στα τέλη του 5^{ου} αιώνα αρχίζει η κυριαρχία των Φράγκων. Οι υποομάδες των Φράγκων Σάλιοι και οι Φράγκοι του Ρήνου ενοποιούνται. Η ένωση αυτή οδήγησε στην επέκταση τους προς το Νότο. Με αρχηγό το Χλωδοβίκο (δυναστεία μεροβιγγείων) ξεκινάει έναν επεκτατικό πόλεμο, νικώντας διαδοχικά τους Αλαμάνους(496), τους Βησιγότθους(507). Οι Φράγκοι διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην Μεσαιωνική ιστορία πρώτα με τους μεροβίγγειους βασιλείς(491-781) και με την δυναστεία των Καρολιδών(752-888). Ο Χλωδοβίκος ασπάστηκε το χριστιανισμό, όχι όμως την ορθοδοξία αλλά τον αρειανισμό, ενώ όπως κάθε γερμανός ηγεμόνας μετέφερε την νέα θρησκεία στην φυλή του.³⁵

³⁴ Ζαχαρίας Τσιπανλής, Η Μεσαιωνική Δύση (5ος- 15ος), Εκδόσεις:Βάνιας,Θεσσαλονίκη 2004 σελ 90

³⁵ David Nicholas σελ 104

Η πρώτη δυναστεία των Φράγκων οι μεροβίγγειοι, διαδέχθηκαν από την δυναστεία των Καρολιδών. Σημαντικότερο πρόσωπο αυτής της δυναστείας αποτέλεσε ο Κάρολος Μαρτέλος ενώ ο γίος του maior domus Πεπίνος ο Βραχύς εκθρονίζει το τελευταίο μεροβίγγειο βασιλεία και γίνεται ιδρυτής της Καρολιδιακής δυναστείας.

Η κυριαρχία των Καρολιδών εδραιώνεται με την χριστιανική μοναρχία ως θεοκρατία. Ο Καρλομάγνος κατάφερε να δημιουργήσει το μεγαλύτερο βασίλειο του Μεσαίωνα κατακτώντας περιοχές στην Ιταλία, στην Αγγλία, στην Βαυαρία, κατέκτησε σλαβικές περιοχές ενώ τα σύνορά του έφταναν μέχρι και την Ισπανία.

Οι Φράγκοι είναι πλέον εκχριστιανισμένοι οπότε η κυριαρχία του ηγέτη τους δεν κατορθώνεται από την δύναμή του αλλά από την αποστολή που του εμπιστεύθηκε ο θεός(*gratia Dei Rex*)³⁶. Αναβιώνει ταυτόχρονα και η ρωμαϊκή ιδέα της *respublica* η οποία χρησιμοποιείται για την διατήρηση της ενότητας και της τάξης μέσα στην αυτοκρατορία του Καρλομάγνου. Ο ίδιος ο Καρλομάγνος στέφεται αυτοκράτορας στην Ρώμη το 800 μΧ . Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία γεννιέται το 932 από το Όθωνα Α΄ και συνένωσε όλα τα γερμανικά βασίλεια στο όνομα του Θεού ώστε να κυβερνήσει με τη θείκη αποστολή.

Τα Βαρβαρικά Βασίλεια ήταν προπαντός αποτελούμενα από κοινωνίες αγροτικές, ακριβώς τον ίδιο αγροτικό χαρακτήρα είχαν και οι αυτόχθονες λαοί. Εξαιτίας αυτού δημιουργήθηκε ένα πρόβλημα ως προς την διάθεση της γης. Τα βαρβαρικά κράτη χρησιμοποίησαν το ήδη γνωστό σύστημα *hospitalitas*³⁷. Ανάγκαζαν τους γαιοκτήμονες να φιλοξενούν στην γη τους έναν γερμανό μαζί με του συγγενείς του και τους δούλους του δίνοντας ταυτόχρονα και το 1/3 της οικίας του. Αργότερα μάλιστα το ποσοστό αυτό σε συνδυασμό με την αγροτική εκμετάλλευση οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις την συνιδιοκτησία ρωμαίων και γερμανών. Οι δύο έκαναν συμφωνίες μεταξύ τους (γαιοκτήμονας και γερμανός εταίρος) στο τεμαχισμό της γης και στην διανομή τους σε εξαρτημένους. Το ποσοστό του 1/3 όμως μεγάλωσε και οι επικεφαλές των γερμανικών οικογενειών που ήταν έως τότε φιλοξενούμενοι, βρέθηκαν να κατέχουν τα 2/3 της γης. Σε αρκετές περιπτώσεις οι Ρωμαίοι δεν μοιράζονταν την γη τους αλλά πλήρωναν φόρο στους γερμανούς, οι οποίοι με την σειρά τους είχαν ως υποχρέωση την προστασία και την αστυνόμευση των εδαφών τους.

Σε περιοχές που δεν ίσχυε το καθεστώς της φιλοξενίας οι γερμανοί βασιλείς καταπατούσαν ιδιοκτησίες άλλων ιδιοκτητών ή προσαρτούσαν εγκαταλειπόμενα εδάφη τα οποία μοιράζονταν με τους υποτελείς τους. Αυτοί που έχαναν τα εδάφη τους αναγκάζονταν να μετακινηθούν ώστε να ψάξουν αλλού για νέα εδάφη. Η αγροτική παραγωγή όμως εξαιτίας των συνεχών πολέμων και λεηλασιών βρίσκεται σε μεγάλη ύφεση.

³⁶ Ρίκα Μπενβινίστε σελ 57

³⁷ Ο.π σελ 60

3. Η villa ως μορφή αγροτικής εκμετάλλευσης- Η Διαμόρφωση και δομή της χωροδεσποτείας

Αρχικά για να καταλάβουμε την villa ως μορφή εκμετάλλευσης θα πρέπει πρώτα να μελετήσουμε την δομή της. Με την δημιουργία των βαρβαρικών βασιλικών κρατών πολλά εδάφη, τα οποία έμειναν χωρίς ιδιοκτήτες ή είχαν κατακτηθεί, βρέθηκαν στην κυριαρχία των βασιλικών οικογενειών οι οποίες μπορούσαν να τα διαχειρίζονται όπως ήθελαν. Τα νέα εδάφη αποτελούνταν από τεράστιες εκτάσεις οι οποίες μπορούσαν να διασπαστούν και να παραχωρηθούν αν αυτό έπρεπε, ενώ αποτέλεσε μία μορφή επιβολής εξουσίας απέναντι στην αριστοκρατική τάξη.

Ο αγροτικός χαρακτήρας της αρχαιότητας συνεχίζει να υφίσταται και στον πρώιμο Μεσαίωνα όπου κυριαρχούσε η αριστοκρατία των γαιοκτημόνων και των στρατιωτικών. Με την ανασυγκρότηση της γης η αριστοκρατία προσπάθησε να πάρει τον έλεγχο της αγροτικής εκμετάλλευσης ώστε να καταφέρει να αυξήσει την επιρροή της ενάντια των ελεύθερων καλλιεργητών οι οποίοι είχαν μειωθεί σημαντικά συγκριτικά με την αρχαιότητα.

Διακριτή είναι επίσης και η κοινωνική κινητικότητα. Τα ελεύθερα άτομα αρχίζουν να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους και να αναζητούν τρόπους να προστατευθούν παραχωρώντας τους εαυτούς τους σε κάποιον άρχοντα και γίνονταν δουλοπάροικοι με αντάλλαγμα την προστασία τους³⁸. Οι δούλοι αντίθετα αρχίζουν να αποκτούν γη. Οι καλλιέργειες του πρώιμου Μεσαίωνα απαιτούσαν εντατική εργασία άρα και εργατική δύναμη. Σε αντίθεση με τους ρωμαίους που έδεναν τους coloni με την γη ώστε να ελέγχουν την φορολογία, οι χωροδεσπότες μετέτρεπαν τους ελεύθερους ενοικιαστές σε δουλοπαροίκους για να συγκεντρώσουν εργατικό δυναμικό. Οι περισσότεροι δούλοι δούλευαν στα χωράφια του άρχοντα ενώ ορισμένα έγγραφα κάνουν διάκριση μεταξύ ελεύθερων και δουλοπαροικικών mansi. Τα δουλοπαροικικά mansi ήταν συνήθως μικρότερης έκτασης από τα ελεύθερα και είχαν δοθεί από τους άρχοντες ως κίνητρο για να τα εκχερσώσουν. Οι δουλοπάροικοι είχαν ισόβιο δικαίωμα χρήσης της γης η οποία περνούσε από γενιά σε γενιά. Ζούσαν σε άθλιες συνθήκες, αρκετές πηγές αναφέρουν εξεγέρσεις δουλοπαροίκων, και η πιθανότητα να εγκαταλείψουν την γη τους ήταν πολύ μικρή. Παρόλα αυτά αρκετοί ελεύθεροι ακόμα και όταν δεν είχαν ανάγκη την προστασία ενός άρχοντα παρείχαν τις υπηρεσίες τους σε αυτούς ή στην Εκκλησία ώστε να αποφύγουν τις πολεμικές τους υποχρεώσεις κυρίως το 8^ο αιώνα.

Ο δουλοπάροικος του Μεσαίωνα ήταν διαφορετικός με το δουλοπάροικο της ρωμαϊκής περιόδου. Αρχικά είχε δικαίωμα κατοχής γης την οποία καλλιεργούσε και δεν μπορούσε να εκδιωχθεί από αυτή εφόσον πλήρωνε το ενοίκιο του και παρείχε τις απαιτούμενες υπηρεσίες στον άρχοντά του στον οποίο ήταν δεμένος. Αντίθετα οι ρωμαίοι coloni δεν ήταν δεμένοι με το πρόσωπο του άρχοντα αλλά μόνο με τη γη.

³⁸ David Nicholas σελ 239

Άλλη μια σημαντική διαφορά μεταξύ ρωμαίου κολωνού και μεσαιωνικού δουλοπάροικου ήταν ότι ενώ και οι δύο πλήρωναν το άρχοντα με χρήματα και είδος, οι *coloni* δεν εκτελούσαν αγγαρείες σε αντίθεση με τους δουλοπάροικους που αναγκάζονταν να εργαστούν στη γη άμεσης εκμετάλλευσης του άρχοντά τους.

Παράλληλα με την ανασυγκρότηση της γης αρχίζει η συγκρότηση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Την περίοδο των Μεροβίγγειων οι δωρεές των βασιλιάδων προς την Εκκλησία αυξάνονται. Μεγάλες εκτάσεις γαιών παραχωρούνται στο κλήρο και τους κοσμικούς άρχοντες για να εξασφαλίσουν την νομιμοφροσύνη τους³⁹. Το *beneficium* (ευεργέτημα) αποτελούσε την κατοχή γης υπό όρους δηλαδή ο ιδιοκτήτης μιας έκτασης εκχωρούσε το δικαίωμα εκμετάλλευσης της γης σε κάποιον με αντάλλαγμα κάποια υπηρεσία. Σύμφωνα με το δίκαιο η Εκκλησία δεν μπορούσε να απαλλοτριώσει την περιουσία της. Για αυτό το λόγο τα παραχωρούσε ως ευεργετήματα στις τοπικές εκκλησίες των γαιοληπτών οι οποίοι προέρχονταν από όλες τις κοινωνικές βαθμίδες. Αυτό το είδος έγγκειας εκχώρησης ονομαζόταν *precaria*. Η πρακτική αυτή υιοθετήθηκε και στις γαίες που δεν κατείχε η Εκκλησία. Μέσω της *precaria* οι βασιλιάδες αντάλλαξαν την παραχώρηση εκτάσεων με την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών. Η εκκλησία διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην ενίσχυση και νομιμοποίηση των φεουδαρχικών σχέσεων στο Μεσαίωνα. Επιπλέον πολλοί πιστοί προχωρούσαν σε δωρεές προς τις εκκλησίες με αντάλλαγμα την σωτηρία της ψυχής τους με αποτέλεσμα να ιδρυθούν πολλά νέα εκκλησιαστικά ιδρύματα και μοναστήρια (αβαεία). Την εποχή των Καρολιδών ένας μεγάλος αριθμός αγροτών υποτάχθηκε⁴⁰ στην εξουσία των κοσμικών αρχόντων, των γειτονικών γαιοκτημόνων ή της εκκλησίας. Την ίδια περίοδο παρατηρείται η ενσωμάτωση κτημάτων σε μεγαλύτερες εκτάσεις γης ενώ η μικρή ιδιοκτησία συνεχίζει να υπάρχει.

Η συγκέντρωση μεγάλων εκτάσεων γης από τους γαιοκτήμονες πραγματοποιούνταν σε διάφορες μορφές. Με τις συνάψεις γάμων, οικογένειες κοσμικών αρχόντων ένωναν τις περιουσίες τους ή σύναπταν μία συμμαχία ώστε να αυξήσουν τα κτήματα τους ή να συνεργαστούν. Μία ακόμα μορφή συγκέντρωσης γης ήταν και η παραχώρηση γης από το βασιλιά ως ανταμοιβή για την αφοσίωση ή την παροχή υπηρεσιών. Οι βασιλείς για να εξασφαλίσουν την υποταγή προς τους γαιοκτήμονες τους παραχωρούσαν κρατική γη. Η παραχώρηση της γης γινόταν συμβολικά με μία τελετή που τους υποχρέωναν να μείνουν πιστοί σε μία σειρά υποχρεώσεων απέναντι τον *dominus*. Η τελετή αυτή ονομαζόταν *hommaze* (ομάζ).

Μία από τις υποχρεώσεις των γαιοκτημόνων απέναντι στον *dominus* ήταν η προσφορά πολεμικής βοήθειας εφόσον τους ζητηθεί. Για το λόγο αυτό δημιουργήθηκε προσωπικός στρατός (*bravi*) ο οποίος αποτελούνταν είτε από μισθοφόρους είτε από τους καλλιεργητές και ήταν υπεύθυνος για την συλλογή φόρων. Ο γαιοκτήμονας ήταν υποχρεωμένος να συντηρεί και να εξοπλίζει αυτό το στρατό. Οι *bravi* χρησιμοποιήθηκαν αρκετές φορές σε επεκτατικούς πολέμους καθώς

³⁹ David Nicholas σελ. 220

⁴⁰ Ο.π σελ 101

και για την ασφάλεια του γαιοκτήμονα. Την εποχή του Καρλομάγνου κάθε 4 mansi γης του βασιλείου έπρεπε να προσφέρετε ένας πεζικάριος ενώ κάθε 12 έπρεπε να προσφέρετε ένας ιππείας πλήρως εξοπλισμένος. Σε περίπτωση που ο γαιοκτήμονας δεν τηρούσε τις υποχρεώσεις του ο dominus είχε το δικαίωμα να του κατασχέσει την γη ή να την μεταβιβάσει στο πρωτότοκο γιό του γαιοκτήμονα.

Οπότε το 7^ο αιώνα παρατηρείται η δημιουργία μεγάλων αγροκτημάτων (dominium) και πλέον μιλάμε για χωροδεσποτίες. Οι εκτάσεις αυτές άνηκαν είτε σε κοσμικές άρχοντες είτε στην εκκλησία ενώ στο εσωτερικό τους υπήρχαν διάσπαρτες μεσαίες και μικρές ιδιοκτησίες που ονομάζονταν villae. Οι villae που υπάρχουν σε ένα dominium αποτελούσαν το πυρήνα της οικονομίας του αγροτικού συστήματος ενώ διαφέρουν σε έκταση μεταξύ τους αλλά διαθέτουν την ίδια δομή. Η καρολλίγγεια villa ήταν οργανωμένη με βάση τις αγροτικές και κτηνοτροφικές ανάγκες ενώ ο γαιοκτήμονας ασκούσε μία σειρά εξουσιών οικονομικής, πολιτικής, δικαστικής και εκκλησιαστικής φύσεως. Αντίστοιχα με το latifundium η κάθε villa χωρίζονται σε δύο μέρη: την villa indominicatus και τα mansi.

Η villa indominicatus αποτελούσε την κατοικία του γαιοκτήμονα, ήταν συνήθως οχυρωμένη, του επιστάτη ενώ διέθετε και διάφορα άλλα βοηθητικά κτίσματα όπως στάβλοι, αλευρόμυλοι⁴¹. Επιπρόσθετα μέσα στην villa διέμενε η οικογένεια του γαιοκτήμονα αλλά και οι δούλοι του ενώ ένα μέρος των κτημάτων του βρίσκονταν που μέσα στην villa indominicatus καλλιεργούνταν από δούλους και τους εξαρτημένους αγρότες. Συνήθως οι αγρότες αυτοί αναγκάζονταν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, στο πλαίσιο της αγροτικής εκμετάλλευσης, στον γαιοκτήμονα για δύο με τρεις φορές την βδομάδα.

Το δεύτερο μέρος μίας villa είναι τα mansi τα οποία αποτελούσαν τα κτήματα των αγροτών, το μεγαλύτερο ποσοστό των χωραφιών άνηκαν στον dominus. Για την καλλιέργεια βέβαια των mansi έπρεπε οι αγρότες να δίνουν γαιοπρόσοδο στον γαιοκτήμονα. Η πρόσοδος διέφερε ανάλογα την περιοχή και το είδος της καλλιέργειας πχ στην Γερμανία οι υπηρεσίες και οι γαιοπρόσοδοι προς τον γαιοκτήμονα ήταν πολύ μεγαλύτερες με αυτές στην Ιταλία.

Οι αγρότες ασχέτως κοινωνικής τάξης δούλοι(servi), ελεύθεροι(liberi), χειραφετημένοι(lidi), ελεύθεροι ενοικιαστές(coloni), δουλοπάροικοι ήταν εξαρτημένοι στον γαιοκτήμονα. Μπορούσαν εν μέρει να κληρονομήσουν στα παιδιά τους μία καλλιεργήσιμη έκταση αλλά δεν μπορούσαν να την πουλήσουν. Είχαν υποχρεώσεις προς το γαιοκτήμονα και αγγαρείες. Στις μεγάλες ιδιοκτησίες υπήρχαν διαχειριστές και επιστάτες οι οποίοι συνήθως προέρχονταν από τη τάξη των αγροτών. Αυτοί είχαν λιγότερες αγγαρείες και μικρότερες πληρωμές σε είδος ενώ συχνό φαινόμενο ήταν να υπηρετούν δούλοι ως επιστάτες

Οι υποχρεώσεις προς τον άρχοντα ήταν η στρατιωτική θητεία και η καταβολή φόρων η οποία αποτελούνταν από ένα ποσοστό επί της παραγωγής τους, φόρο προς τον

⁴¹ Ο.Π σελ 102

γαιοκτήμονα και φόρο προς το κράτος. Οι αγγαρείες αντίστοιχα ήταν διαφόρων τύπων και χωρίζονταν σε αγγαρείες προς το γαιοκτήμονα οι οποίες μπορεί να ήταν υπηρεσίες στα χωράφια του ή επιπρόσθετο φόρο και αγγαρείες προς το κράτος οι οποίες μπορεί να ήταν η κατασκευή δρόμων, καλλιέργεια των κρατικών εκτάσεων κ.α.

Τα αβαεία συνέτασσαν τα πολύπτυχα, με τα οποία προσπαθούσαν να τυποποιήσουν τις υπηρεσίες που όφειλε κάθε οικογένεια στο γαιοκτήμονα. Τα μεσαιωνικά πολύπτυχα αποτελούσαν κατάστιχα, μια μορφή γραπτών πηγών στα οποία καταγράφονταν κατά σειρά ο αριθμός των μελών των οικογενειών που ζήσουν μέσα σε μία χωροδεσποτεία, οι περιουσίες που κατείχαν κινητές και ακίνητες καθώς το ποσοστό φόρου που όφειλαν στον χωροδεσπότη.

Τελικά ο θεσμός της υποτέλειας συνδέθηκε με την ανάπτυξη της χωροδεσποτείας και την κατοχή βασιλικών αξιωμάτων κατά το 8^ο και 9^ο αιώνα.

4. Η Μετάβαση στην Φεουδαρχία

Το φεουδαρχικό σύστημα επικράτησε στην Μεσαιωνική Ευρώπη τον 11^ο αιώνα αν και η γέννηση του έχει τις ρίζες του από την ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ο διαμελισμός της Δυτικής αυτοκρατορίας⁴², η δημογραφική συρρίκνωση, οι νέες επιδρομές και η γενική ανασφάλεια ώθησε στην εξέλιξη του καρολλίγειου και φεουδαρχικού συστήματος. Την ίδια περίοδο το εμπόριο, χερσαίο και θαλάσσιο, αρχίζει να ακμάζει ενώ οι πόλεις ξανανθίζουν.

Οι χωροδεσπότες από την άλλη βλέπουν την γης τους να κατακερματίζεται εξαιτίας των κληρονομικών διανομών ή από παραχωρήσεις γης σε χωρικούς για την είσπραξη ενοικίων ενώ παράλληλα διασπώνται οι πυκνοκατοικημένοι οικισμοί. Η γέννηση του φεουδαρχικού συστήματος γίνεται σε μία περίοδο όπου η βία και η ανασφάλεια ακμάζει. Από την μία οι χωροδεσπότες αναγκάζουν, αρκετές φορές μάλιστα με την βία, τους χωρικούς να υποταχτούν προσφέροντας τους προστασία και από την άλλη η αγροτική ζωή πλήττεται εξαιτίας των καταστροφών από τις εισβολές των Βίκινγκ και των μουσουλμάνων.

Οι τελευταίοι μετασχηματισμοί του συστήματος της υποτέλειας σε φεουδαρχικό σύστημα πραγματοποιούνται στην χώρα των Φράγκων. Το φέουδο συνδεδεμένο με τις προνομιακές παροχές (beneficia) και με τους τιμητικούς τίτλους καθίσταται το ουσιαστικό αντικείμενο του όρκου πίστης(recommendatio) και σφραγίζεται με μία τελετή(homagium). Σε μία τελετή με πλήθος συμβολισμών ο υποτελής(vassalus) γονατίζει και βάζει τα χέρια του σε αυτά του κυρίου του(συμβολίζει την προσφορά του εαυτού του προς το φεουδάρχη). Με την ανταλλαγή του ασπασμού της ειρήνης

⁴² Ο.π 104

ορκίζεται σε ιερά βιβλία (συμβολισμός που δίνει στην πίστη θρησκευτικό και ιερό χαρακτήρα) και λαμβάνει από τον φεουδάρχη ένα αντικείμενο το οποίο συμβολίζει το αγαθό που του δέχεται ως φέουδο. Όλη αυτή η τελετή ονομάζεται η τελετή της περιβολής(investitura) και με την ολοκλήρωσή της μπαίνει σε ισχύ το συμβόλαιο με τον υποτελή και το φεουδάρχη και με όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

Ο άρχοντας του φέουδου ήταν υποχρεωμένος να παρέχει στρατιωτική συνδρομή για την εξασφάλιση της ασφάλειας της περιοχής του, στρατιωτική βοήθεια στις εξωτερικές επιχειρήσεις του χωροδεσπότη, υπηρεσία συνοδείας και φρούρηση του πύργου του(stagium). Ταυτόχρονα έπρεπε να συνδράμει οικονομικά (auxilium) για την πληρωμή λύτρων σε περίπτωση που αιχμαλωτιστεί ο χωροδεσπότης, όταν παντρεύεται η πρωτότοκη κόρη του, όταν φεύγει σε σταυροφορία και όταν χρίζει ιππότη το πρωτότοκο γιό του. Επιπλέον είχε το δικαίωμα της κληρονομησης του φέουδου στον πρωτότοκο γιο του πληρώνοντας ένα φόρο αντικατάστασης(relevium) στον φεουδάρχη του. Τέλος είχε την υποχρέωση συμβουλής(consilium) στον φεουδάρχη και την υποχρέωση συμμετοχής στις δικαστικές συνεδριάσεις.

Παράλληλα με την γέννηση του φεουδαρχικού συστήματος δημιουργείται μία νέα τάξη, μία αριστοκρατία επαγγελματιών πολεμιστών(milites) η οποία συνδέονται με την εμφάνιση εφίππων με βαρύ οπλισμό και κατέστησε τους ιππότες ελίτ της κοινωνίας. Η εξάπλωση του ιπποτισμού δεν πραγματοποιήθηκε με τους ίδιους ρυθμούς σε όλη την Μεσαιωνική Ευρώπη υπήρχαν διαφοροποιήσεις της εξέλιξης της φεουδαρχίας ανάλογα την περιοχή. Στην Γαλλία της παλιάς αυτοκρατορίας του Καρλομάγνου ο ιππότης ταυτίστηκε με το χωροδεσπότη ενώ απολάμβανε ορισμένα δημόσια προνόμια. Στην Γερμανία μέχρι το 13^ο αιώνα η διάκριση μεταξύ ιπποτών και ευγενών συνέχισε να διατηρείται εξαιτίας της ύπαρξης δουλοπάροικων

ιπποτών(ministeriales). Επιπρόσθετα στις περιοχές που ο πλούτος ήταν συγκεντρωμένος στις πόλεις και το ρωμαϊκό στοιχείο εξακολουθούσε να είναι υπαρκτό και βαθιά ριζωμένο ένα σημαντικό ποσοστό γαιών δεν ήταν εγκλωβισμένο στο σύστημα της υποτέλειας. Στην Ιταλία όπου η βυζαντινή επιρροή ήταν μεγάλη η στρατιωτική υπηρεσία δεν συνδεόταν με το φέουδο καθώς αποτελούσε περισσότερο ιδιωτική κτήση.

Βιβλιογραφία

David Nicholas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου 312-1500*, Μετάφραση Μαριάννα Τζιαντζή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2016

M.Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Μετάφραση Β. Κάλφογλου. 1984

Justo L. Gonzalez, *The Story of Christianity-The early Church of Reformation*, Μετάφραση Χρήστος Πασσάς, HarperCollins Publishers (Australia), Sydney 2000

Peter Garnsey-Richard Saller, *Η ρωμαϊκή Αυτοκρατορία οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός*, Μετάφραση Αναστασιάδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2015

Νίκος Ε. Καραπιδάκης, *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης (5ος -11ος αι.)*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2η έκδοση, 1η έκδοση Ιούνιος 1996, Αθήνα

Ρίκα Μπενβενίστε, *Από τους βαρβάρους στους μοντέρνους*, Εκδόσεις Πόλις, Νοέμβριος, 2007

N.H BAYNES-H.ST. L.B MOSS *Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό*, εκδόσεις ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, Αθήνα, 1986

Ζαχαρίας Τσιπανλής, *Η Μεσαιωνική Δύση (5ος- 15ος)*, Εκδόσεις: Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004

Perry Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2013 (3η έκδοση)

Christopher Francese, *Ancient Rome in So Many Words*, Νέα Υόρκη 2007

Herbert Hausmaninger, Richard Gamauf, *A Casebook on Roman Property Law*, Οξφόρδη 2012

FRANCESCO PANERO, *Persistenze della servitù altomedievale e forme di nuovo «servaggio» nell'Italia centro-settentrionale (secoli XII-XIV)*, Mélanges de l'école française de Rome, Anne 2000

Δημήτρης Ι. Κυρτατας, *Δούλοι, δουλεία και δουλοκτητικός τρόπος παραγωγής*, εκδόσεις ο Πολίτης, Αθήνα 1987

Martin Bakers, *Γεωργία στο Μεσαίωνα*, Εκδόσεις Cambridge Stanford books, 2019